

GOED WERKNEMERSCHAP

SCHOOLVERLATERS PrO EN VSO

Colofon

Het rapport Goed werknemerschap, schoolverlaters praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs

is een uitgave van

PSW

Stationsplein 4

Postbus 1228

5200 BG 's-Hertogenbosch

telefoon : (073) 612 43 25

telefax : (073) 612 85 75

e-mail : info@psw.nl

tekst : Laura Dekkers, Chris D'havé, Elisabeth Scholt

lay-out : Antori Doornbos, Jolanda Kroon

prijs : n.v.t.

's-Hertogenbosch, februari 2009

Rapport 1864 38

Inhoudsopgave

Samenvatting en aanbevelingen	5
Hoofdstuk 1: Inleiding.....	9
Hoofdstuk 2: Schoolverlaters van het VSO en PrO: feiten en cijfers.....	11
2.1 Wat is 'Praktijkonderwijs' en 'Voortgezet Speciaal Onderwijs'?	11
2.2 Hoeveel leerlingen zitten er in Brabant op het VSO en PrO?	12
2.3 Neemt het aantal leerlingen op het VSO en PrO toe?	12
2.4 Omvang uitstroom en bestemming: hoeveel leerlingen stromen uit per jaar en wat is hun bestemming?	13
2.5 Welke kwalificaties hebben schoolverlaters van het VSO en PrO en zijn zij nog kwalificatieplichtig?	15
2.6 Arbeidsmarktkansen	15
2.7 Samenvatting.....	16
Hoofdstuk 3: Wat doen Brabantse scholen uit het VSO en PrO om jongeren duurzaam naar arbeid toe te leiden?	19
3.1 Het arbeidstoeleidingsproces: voorbereiding op de arbeidsmarkt.....	19
3.2 Kwalificering en uitstroom	22
3.3 Begeleiding en nazorg.....	23
3.4 Samenvatting en conclusies	24
Hoofdstuk 4: Verbeterpunten volgens scholen	27
4.1 Verbeterpunten bij het arbeidstoeleidingsproces	27
4.2 Verbeterpunten bij kwalificatie en uitstroom	28
4.3 Verbeterpunten bij de begeleiding en de nazorg.....	29
4.4 Samenvatting en conclusies	30
Hoofdstuk 5: Aanbevelingen	31
5.1 Inzetten op regionale netwerkvorming.....	31
5.2 Versterken werkgeversbenadering.....	32
5.3 Inzetten op het creëren van meer passend beroepsonderwijs	32
5.4 Faciliteren van scholen bij de begeleiding en nazorg op arbeidsplek en in vervolgonderwijs	33
5.5 Initiatieven gericht op de jongere	33
Bijlagen:	
1. Cijfers	35
2. Organisaties met taken bij de overgang van school naar werk van jongeren met een beperking.....	37

3.	Aanknopingspunten in subsidieprogramma's en nieuwe Wajongwetgeving.....	39
4.	Praktijkscholen en VSO-scholen in Noord-Brabant.....	43
5.	Bronnenlijst	58

Samenvatting en aanbevelingen

In Brabant verlaten elk jaar ongeveer 1.500 jongeren het Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO) of het Praktijkonderwijs (PrO) om te beginnen aan een eerste baan of een vervolgopleiding. Gezien de aard en de grote diversiteit van de beperkingen van deze jongeren is dat een hele prestatie, niet alleen van henzelf, maar ook van hun leraren, ouders en een heleboel andere professionals die dit mede mogelijk maken.

Hoewel er nauwelijks gegevens over worden verzameld, zijn er helaas wel aanwijzingen dat juist deze jongeren vroeg of laat alsnog in de problemen raken, bijvoorbeeld in het vervolgonderwijs, dat niet afgestemd is op hun behoeften. Of als ze na één of meer tijdelijke arbeidsovereenkomsten alsnog werkloos worden. Terwijl deze groep maar 8% van de totale schoolgaande jeugd uitmaakt, is naar schatting 30 tot 40% van de jongeren die aankloppen bij de jongerenloketten oorspronkelijk afkomstig uit het VSO of Praktijkonderwijs. Onbekend is hoeveel jongeren uiteindelijk helemaal niet meer in beeld zijn bij instanties, ondanks het feit dat ze niet meer op school zitten of werken en hoeveel van hen in aanraking komen met hulpverlening of justitie. In de afgelopen vijf jaar is het aantal Wajongers in Brabant gestegen met 20% (4.030 personen). Bijna de helft, 42 % van de groep die instroomt, komt rechtstreeks van een school voor VSO of Praktijkonderwijs.

Deze alarmerende cijfers vormen voor PSW de aanleiding om deze problematiek nader te verkennen en onder de aandacht te brengen van bestuurders, beleidsmakers en professionals in Brabant. De arbeidsmarkt voor laagopgeleiden is namelijk ondanks de 'upgrading' van de werkgelegenheid al jarenlang constant. Er zijn ook in de toekomst werkgelegenheidsperspectieven voor deze groep. De inzet om ook de schoolverlaters uit het VSO en Praktijkonderwijs een zo groot mogelijke kans te geven op succes bij vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt is dus alleen al om economische redenen terecht. Maar vele professionals en zeker de docenten en schoolleiders ervaren ook een ander soort betrokkenheid bij deze groep, het zijn 'hun' pupillen, die ze goed kennen en waar ze, stap voor stap, veel mee hebben bereikt.

De inzet en betrokkenheid van partijen bij deze problematiek is niet alleen bij de scholen groot. Zo stuiten wij bij onze verkenning op een verbluffend groot aantal wetten, maatregelen, projecten, onderzoeken, methodieken, websites, kenniscentra, financieringsstromen en tijdelijke subsidieregelingen. Er is een breed scala aan instrumenten en methodieken ontwikkeld om de leerlingen, uitgaande van hun mogelijkheden, naar arbeidsmarkt of vervolgopleiding toe te leiden. Er is ook een enorm aantal actoren op landelijk, regionaal en lokaal niveau dat een rol speelt om de problematiek aan te pakken.

Keerzijde van dit alles is wel de complexiteit. Ook voor de meeste professionals is dit terrein écht niet meer te overzien. Doordat de veelheid aan instrumenten geïnitieerd is vanuit verschillende beleidsterreinen en perspectieven (onderwijs, jeugdzorg, gehandicaptenzorg, arbeidsmarkt, sociale zaken) zijn er onvermijdelijk overlappingsen, botsende regelgeving, maar ook blinde vlekken. Praktijk- en VSO-scholen in Brabant bewegen zich in dit ingewikkelde veld. Ze weten dat hun betrokkenheid bij en ervaring met de individuele jongere ('hun' Jan, Riet en Said) precies de ingrediënten zijn die samen met maatwerkoplossingen per leerling in alle stadia van transitie naar de arbeidsmarkt noodzakelijk zijn. Ze weten ook dat dit de beste preventie is om voortijdig schoolverlaten tegen te gaan en jeugdwerkloosheid te voorkomen.

Dit geldt ook voor latere interventies als de leerling de school al heeft verlaten en alsnog in de problemen raakt.

Scholen willen die expertise en begeleiding graag bieden. Ze zien in dat netwerkvorming, samenwerking en maatwerkoplossingen absoluut noodzakelijk zijn. Evenals de professionalisering van hun eigen organisatie. Want Brabantse scholen passen de ontwikkelde instrumenten en methodieken in verschillende mate toe. Er is ook een grote diversiteit tussen scholen in de aanpak van de arbeidstoeleiding. Praktijkscholen lopen 10 jaar voor op VSO scholen die pas aan het begin van deze ontwikkeling staan. Individuele scholen zien dus ook veel ruimte voor verbetering.

Maar scholen lopen daarbij tegen grenzen aan. De genoemde activiteiten vereisen veel tijd, energie, inzicht en vasthoudendheid. En dat kost geld, gemiddeld € 8.200,- meer per leerling dan waarin bijvoorbeeld een cluster 4-school wordt voorzien door de bekostigingssystematiek van de school. Daarom zijn scholen gedwongen veel tijd en energie te investeren om de benodigde middelen bij elkaar te sprokkelen via allerlei tijdelijke regelingen of projectfinanciering. Sommige scholen gaan af en toe zelfs noodgedwongen over tot het weigeren van nieuwe leerlingen. Terwijl het toch voor een groot deel om structurele kosten gaat. Dat zou te denken moeten geven in Den Haag.

Ook gemeenten zijn zich er nog maar mondjesmaat van bewust dat de sluitende aanpak van voortijdig schoolverlaters en jeugdwerklozen zich ook zou moeten uitstrekken tot deze jongeren. Nog minder gemeenten zijn op beleidsniveau in gesprek met scholen, UWV, Sociale Werkvoorziening en andere instanties om die sluitende aanpak ook voor deze groep te realiseren. Het is opvallend hoeveel moeite veel scholen hebben om aandacht van gemeenten te krijgen voor hun leerlingen. Zo vallen juist deze jongeren regelmatig buiten de boot. En dat terwijl gemeenten een algemene zorgplicht hebben, verantwoordelijk zijn voor participatiebeleid, arbeidsmarktbeleid, de sociale werkvoorziening, zorg en welzijn en ook deels voor het onderwijs.

De verkenning van PSW levert een aantal aanbevelingen op voor Provincie, gemeenten en scholen.

1. Provincie: vergroot het bewustzijn bij gemeenten en werkgevers over jongeren uit VSO en Praktijkonderwijs en hun kwetsbaarheid bij de transitie naar vervolgonderwijs en/of arbeidsmarkt, zodat zij niet worden overgeslagen bij de beleidsvorming en de inzet van middelen, bijvoorbeeld bij de aanpak van het voortijdig schoolverlaten of de crisis. Bevorder dat zij door alle partijen meer gezien gaan worden als goede en bruikbare (aspirant) werknemers. Stimuleer dat gemeenten zich ook voor deze groep verantwoordelijk tonen en de regie nemen bij regionale samenwerking en netwerkvorming voor jongeren met een beperking. Bevorder het gebruik van de 'Experimenteerregeling voor het vergroten van de participatie van jongeren met een beperking' van het UWV door projecten mede te financieren. Faciliteer uitwisseling over succesvolle aanpakken binnen Brabant. Stimuleer dat erkende leerbedrijven die zich specialiseren op jongeren met een beperking extra gefaciliteerd worden voor deze taak. Faciliteer scholen om hun werkgeversbenadering te professionaliseren.
2. Gemeenten: zet in op regionale netwerkvorming. Neem daarbij de regierol. Een structureel samenwerkend netwerk met overleg op *beleids- én leerlingniveau* dat door één partij, bij voorkeur de gemeente, wordt gecoördineerd is belangrijk om alle jongeren de juiste ondersteuning te bieden bij de transitie naar vervolgonderwijs of arbeidsmarkt. Geef de regierol zo integraal mogelijk vorm vanuit onderwijs,

(jeugd)zorg én sociale zaken/arbeidsmarkt. Werk samen met relevante actoren en coördineer de inzet van beschikbare middelen uit het participatiebudget, de WMO, de AWBZ, de Wajong, de middelen van de scholen zelf, ESF en andere stimuleringsregelingen. De gemeente Helmond geeft het goede voorbeeld: samen met kenniscentrum CrossOver voert de gemeente binnenkort een onderzoek uit. Aan de hand van de ervaringen van 20 jongeren met een functiebeperking en een analyse van de sociale kaart, wordt inzichtelijk welke actoren hun rol hebben genomen en waar rollen elkaar overlappen of waar zich witte vlekken bevinden. De uitkomsten van dit onderzoek worden besproken met het netwerk om tot verbeteringen te komen. Een dergelijke aanpak kan in alle regio's/gemeenten meerwaarde hebben.

3. Scholen: Versterk de werkgeversbenadering om genoeg en meer diverse stage- en uitstroomplekken te kunnen bieden. Hierbij kun je denken aan deskundigheidsbevordering van docenten op het terrein van (lokale en regionale) arbeidsmarktkennis, arbeidsdeskundigheid en netwerkvorming. Maak hiervoor gebruik van de 'Experimenteerregeling voor het vergroten van de participatie van jongeren met een beperking'. Betrek zonodig gemeenten om in contact te komen met ondernemersnetwerken. Maak ook gebruik van nieuwe, perspectiefrijke vormen van beroepsonderwijs in het MBO, zoals de X-factory in Veghel (procestechniek).
4. Provincie: Stimuleer het ontstaan van innovatieve vormen van kleinschalig, passend, zeer praktijkgericht beroepsonderwijs. Scholen kunnen zoals de Hans Petri School in Dordrecht, allianties aangaan met het bedrijfsleven, zorginstellingen en woningbouwcorporaties om met eigen bedrijfjes in onderaannemerschap klussen uit te voeren. Bij kleinschalig beroepsonderwijs kun je ook denken aan vormen van sociaal ondernemerschap (PrinsHeerlijk, Broodje Apart, Netstitch). Investeer in de beschrijving van dit soort initiatieven, verspreid die kennis en ondersteun nieuwe initiatieven.
5. Gemeenten, UWV: stel scholen in staat om gedurende twee jaar tot drie jaar intensievere nazorg en begeleiding te bieden aan jongeren die zijn uitgestroomd naar werk of vervolgonderwijs. Wend hiervoor het participatiebudget aan, of de middelen voor re-integratie van Wajongers.
6. Provincie: Zorg dat er een 'wachtkamervoorziening' komt voor alle leerlingen die door de crisis tijdelijk niet aan het werk kunnen. Sluit VSO/Praktijkonderwijs leerlingen niet uit van deelname aan door de crisis ingegeven initiatieven om schoolverlaters te ondersteunen wanneer zij deze zomer het onderwijs verlaten.

Scholen voor Praktijkonderwijs en Voortgezet Speciaal Onderwijs in Brabant verdienen het gesteund te worden in hun streven om deze jongeren een goede plek in de maatschappij te bezorgen. Ze vragen steun van Provincie en gemeenten: neem kennis van onze zaak, denk mee over de aanpak van de problemen en help ook mee om de financiering rond te krijgen. Alleen zo kunnen de scholen samen met anderen de aanbevelingen uit dit rapport omzetten in actie. Zodat deze leerlingen in plaats van een maatschappelijk probleem een maatschappelijke aanwinst én goede werknemers worden.

1. Inleiding

In december 2008 verscheen de provinciale publicatie 'Wajong is een Chinees', waarin de 'Wajong-problematiek' een gezicht wordt gegeven door acht portretten van Wajongeren die werken. In die publicatie werd gesteld dat in de afgelopen vijf jaar het bestand Wajongers in Brabant is gestegen met 20% (4.030 personen). Bijna de helft van de groep die instroomt, komt rechtstreeks van school of verblijft in een instelling. Een vijfde van de instroom is afkomstig van een werksituatie. Het aandeel instromers met een achtergrond van voortgezet speciaal onderwijs of PrO lag in 2006 op 42%.

Deze cijfers brachten ons op de vraag wat scholen voor Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO) en Praktijkonderwijs (PrO) in Brabant doen om deze instroom te minimaliseren. Hoe bereidt men de leerlingen voor op een werkende toekomst? Met wie werken ze samen om dat doel beter te bereiken? Wat doen de flankerende instellingen als MEE, UWV en gemeente voor deze schoolverlaters ter preventie van de instroom in de Wajong?

In voorbereiding op een Brabantbrede aanpak om ervoor te zorgen dat de groep leerlingen van het VSO en PrO die het startkwalificatieniveau niet haalt aan het werk komt én blijft en zo min mogelijk gebruik maakt van de Wajong, heeft PSW in opdracht van de Provincie Noord-Brabant een verkenning uitgevoerd. Deze verkenning geeft inzicht in:

- De omvang van de groep schoolverlaters uit het PrO en het VSO in Brabant.
- De inzet van een aantal Brabantse VSO en Praktijkscholen bij de overgang van school naar een duurzame plek op de arbeidsmarkt.
- De werking van de aanwezige voorzieningsstructuur (rollen en samenwerking van organisaties) die van betekenis kan zijn om jongeren richting arbeidsmarkt te leiden.
- Perspectieven en good practices om scholen te faciliteren in hun activiteiten richting arbeidsmarkt en aanbevelingen hiervoor.

We hebben voor deze verkenning gebruikgemaakt van verschillende informatiebronnen. Ten eerste literatuur en documentatie over de transitie van jongeren uit PrO en VSO naar de arbeidsmarkt. De cijfers zijn afkomstig uit de CFI-databank van het ministerie van OCW en uit eerder verricht onderzoek bij het MATS-netwerk. Daarnaast zijn telefonische interviews gehouden met 11 Praktijkscholen en zes VSO-scholen (cluster 3 en 4). Ook hebben gesprekken plaatsgevonden met enkele experts op dit thema. We danken hierbij in het bijzonder de heer H. J. M. van den Brand, Teamleider Fontys OSO en Secretaris Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs en de heer J.J.A. Castelein, Meerscholen Directeur VSO de Burcht en SO de Panne Hoeve Tilburg en Coördinator REC Midden-Brabant Cluster 4.

Hoofdstuk 2 schetst de feiten en cijfers over jongeren in het PrO en VSO. Het hoofdstuk beantwoordt de vraag 'Hoeveel jongeren zitten er op het Praktijkonderwijs en VSO-scholen in Noord-Brabant; hoeveel stromen er jaarlijks uit, met welke kwalificatie en met welke bestemming?'

In hoofdstuk 3 beschrijven we wat scholen doen en met welke partijen ze samenwerken om jongeren duurzaam naar arbeid toe te leiden. Daarbij gaat het om de activiteiten en samenwerking gericht op de voorbereiding op de arbeidsmarkt, kwalificatie en uitstroom en begeleiding en nazorg.

In hoofdstuk 4 schetsen we de verbeterpunten die de scholen zien om de transitie naar de arbeidsmarkt te optimaliseren.

Hoofdstuk 5 schetst enkele perspectieven en good practices om jongeren uit VSO en PrO duurzaam naar de arbeidsmarkt toe te leiden en het beroep op een Wajong-uitkering te verminderen.

2. Schoolverlaters van het VSO en Praktijkonderwijs: feiten en cijfers

*Hoeveel jongeren zitten er in Brabant op het Praktijkonderwijs (PrO) en voortgezet speciaal onderwijs (VSO)?
Hoe groot is de jaarlijkse uitstroom en waar komen deze schoolverlaters terecht?*

2.1 Wat is 'Praktijkonderwijs' en 'Voortgezet Speciaal Onderwijs'?

Er zijn in Brabant 34 scholen voor VSO en 17 scholen voor PrO. Zie bijlage 1 voor een overzicht.

Voortgezet speciaal onderwijs (VSO)

Het VSO is bedoeld voor lichamelijk gehandicapte jongeren, slechthorende/ziende jongeren, zeer moeilijk lerenden, jongeren met een ernstige gedragsstoornis of een psychiatrisch probleem en voor langdurig zieke leerlingen, allen van 12 tot 20 jaar. Het VSO is georganiseerd in vier clusters:

- Cluster 1. Hieronder vallen de scholen voor visueel gehandicapte kinderen en visueel gehandicapte kinderen met een meervoudige beperking. In Brabant gaat het om één school, Sensisschool voor voortgezet onderwijs te Grave.
- Cluster 2. Onder cluster 2 vallen scholen voor dove en slechthorende kinderen en kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden, mogelijk in combinatie met een andere handicap. Brabant kent vier cluster 2-scholen voor voortgezet onderwijs.
- Cluster 3. Onder cluster 3 vallen de scholen voor leerlingen met verstandelijke (Zeer Moeilijk Lerend) en/of lichamelijke beperkingen (LG)/Meervoudig (MG) en leerlingen die langdurig ziek zijn (LZ). Het gaat om 19 scholen in Brabant.
- Cluster 4. Onder deze cluster vallen de scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, langdurig psychisch zieke kinderen en onderwijs aan kinderen in scholen die verbonden zijn aan (justitiële) jeugdinrichtingen. Brabant kent 10 scholen voor VO in cluster 4.

Het VSO kent twee keer zoveel jongens als meisjes, in cluster 4 is het aandeel jongens 80%¹.

Praktijkonderwijs (PrO)

Het PrO is voortgezet onderwijs voor leerlingen van 12 tot maximaal 18 jaar met een IQ tussen de 55 en 80 en een integrale leerachterstand, die niet in staat geacht worden om een diploma te behalen in één van de leerwegen in het VMBO. Ook niet met extra ondersteuning door middel van leerwegondersteunend onderwijs. Het PrO bereidt leerlingen voor op deelname aan het arbeidsproces door praktische vorming en kan dan ook gezien worden als een school voor arbeidsvoorbereiding. PrO is voor de meeste leerlingen eindonderwijs. Er geldt geen cursusduur, maar wel een leeftijdsgrens. Het PrO eindigt in het schooljaar waarin de leerling 18 jaar wordt. Leerlingen die een school voor PrO verlaten, ontvangen in principe een getuigschrift PrO. In Brabant wordt het PrO gegeven door scholen voor PrO en door scholen voor voortgezet onderwijs met een afdeling of sector PrO.

¹ Bron: CBS, Kwartaalrapportage landelijke jeugdmonitor 02/08.

Belangrijk verschil VSO-PrO

Het PrO was tot 2000 VSO voor moeilijk lerende kinderen (VSO-MLK). Vanaf 2000 valt het PrO onder een andere wet dan het VSO². Het grootste verschil is dat binnen het PrO sinds die tijd een sterke door de wet gefaciliteerde ontwikkeling heeft plaatsgevonden met de focus op arbeidsmarkttoeleiding. Het VSO staat nu aan het begin van die ontwikkeling, maar wordt daarin (nog) niet wettelijk gefaciliteerd.

2.2 Hoeveel leerlingen zitten er in Brabant op het VSO en PrO?

In Noord-Brabant volgen ruim 105.000 jongeren het voortgezet onderwijs. Daarvan zit 57% op het algemeen vormend onderwijs (havo/vwo), 35% op het VMBO en bijna 8% zit op het PrO of op het voortgezet speciaal onderwijs³.

Het gaat in Brabant dus om 8276 jongeren die deelnemen aan één van de clusters van het voortgezet speciaal onderwijs (5.416) of aan het PrO (2.860). Zie tabel 1.

Het daadwerkelijke aantal leerlingen met een REC-indicatie ligt in feite nog hoger dan in tabel 1. Bovenop de leerlingen die op een VSO-school zitten, zijn er namelijk ook leerlingen die mét een REC-indicatie en ambulante begeleiding op een school voor regulier onderwijs zitten. Bij de REC 3 gaat het dan om nog een extra 34% (873)⁴.

Tabel 1. Aantal leerlingen in het Praktijkonderwijs en VSO -onderwijs in Brabant (1 oktober 2008).

Schooltype	Schooljaar	
	03/04	07/08
Scholen en afd. voor praktijkonderwijs	2.582	2.860
VSO cluster 1	136	164
VSO cluster 2	292	406
VSO cluster 3	2.040	2.568
VSO cluster 4	1.468	2.278
Totaal	6.518	8.276

Bron: CFI, leerlingentellingen, oktober 2008

2.3 Neemt het aantal leerlingen op het VSO en PrO toe?

Het aantal leerlingen in het PrO en VSO-scholen is de afgelopen jaren slechts licht gestegen (zie figuur 1). Alleen het aantal leerlingen op cluster 4-scholen is in de afgelopen vijf jaar sterk gegroeid met ruim 800 leerlingen (55%). Brabant volgt daarmee de landelijke trend. De belangrijkste factor voor de toena-

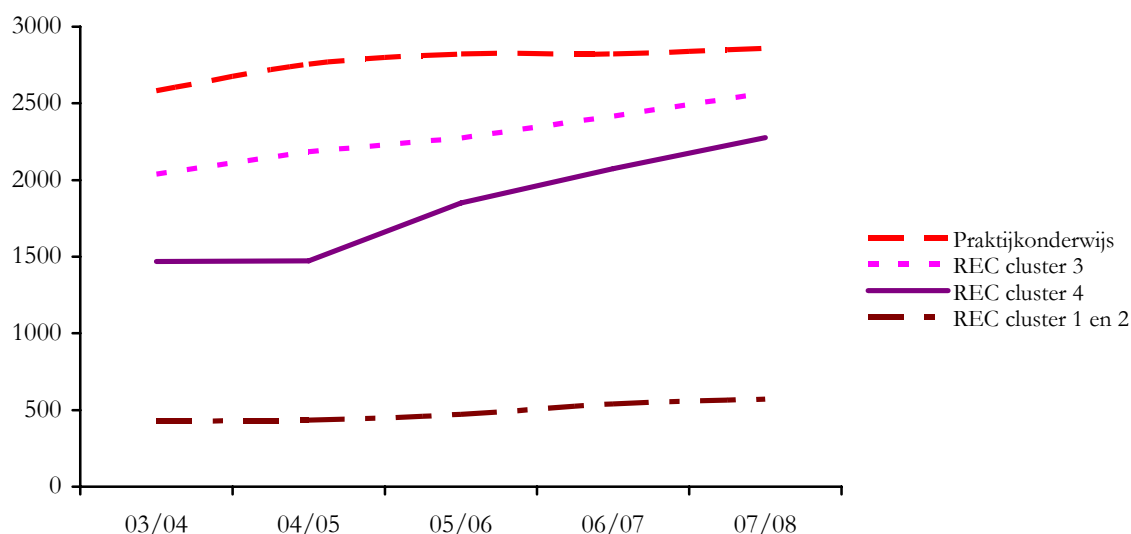
² Het PrO valt onder de Wet Voortgezet onderwijs; het VSO valt organisatorisch onder het Primair Onderwijs en inhoudelijk onder de Wet op de Expertisecentra. De VSO-scholen werken binnen een regio samen in een Regionaal Expertisecentrum.

³ Bron: www.jeugdmonitor.nl.

⁴ Bron Monitor Landelijke Vereniging Cluster 3, 2007.

me van leerlingen in cluster 4 is het drempelverlagend effect van de leerling-gebonden financiering en de toename van diagnostische kennis over gedragsproblemen⁵.

Figuur 1. Ontwikkelingen in leerlingenaantallen PrO en VSO in Brabant

Bron: CFI leerlingentellingen, oktober 2008

2.4 Omvang uitstroom en bestemming: Hoeveel leerlingen stromen uit per jaar en wat is hun bestemming?

Op basis van de uitstroomcijfers van enkele afzonderlijke scholen kunnen we een indicatie geven van de uitstroomomvang (tabel 2) en uitstroombestemming (tabel 3) van schoolverlaters uit het VSO en PrO in Brabant⁶. Naar schatting verlaten in Brabant jaarlijks ruim 2.000 jongeren het VSO of PrO.

Het PrO en het VSO verschillen aanzienlijk als het gaat om uitstroombestemming:

- vanuit het PrO stroomt ongeveer 45% van de leerlingen uit naar werk (waarvan eenderde werkt én leert, meestal via een BBL⁷), circa 30% maakt de stap naar vervolgonderwijs, 20% stroomt uit naar begeleid werk/SW/stage;
- vanuit cluster 4 is de overstap naar vervolgonderwijs het grootst met ruim 60%, 11% van de schoolverlaters uit het cluster 4-onderwijs stroomt door naar arbeid, 8% naar begeleid werk/SW/stage;
- in het cluster 3-onderwijs maakt het merendeel van de schoolverlaters de overstap naar een vorm van dagbesteding AWBZ. Het gaat dan vooral om de (Z)MLK-scholen in het cluster 3 (Zeer Moeilijk Lerende Kinderen). Vanuit de Mytylscholen in cluster 3 gaat de grootste groep schoolverlaters naar een vorm van vervolgonderwijs (50%).

⁵ Bron: CBS, Jeugdmonitor, 2^e kwartaal 2008.

⁶ Bron: PSW, MATS-Wat werkt, wat werkt beter, 2006.

⁷ Bron: Mariën H, L. Sontag, De uitstroom van leerlingen uit het praktijkonderwijs in het schooljaar 2007-2008 (Landelijke uitstroommonitor PrO).

Tabel 2. Schatting uitstroomomvang PrO en VSO cluster 3 en 4 in Brabant schooljaar 07/08

Schooltype	Uitstroomomvang		
	Totaal leerlingen 07/08	Verwacht aandeel schoolverlaters	Indicatie aantal schoolverlaters 07/08
Praktijkonderwijs	2.860	20%	572
VSO cluster 3 (lichamelijk/verstandelijk beperkt)	2.568	18%	462
VSO cluster 4 (gedrags- en psychiatrische problemen)	2.278	43%	980
Totaal	7.706		2.014

Bron: CFI leerlingentelling, MATS 2006

Tabel 3. Indicatie uitstroombestemming PrO en VSO cluster 3 en 4 in Brabant schooljaar 07/08.

Uitstroombestemming	Totaal		Per schooltype					
			Praktijkonderwijs		VSO cluster 3		VSO cluster 4	
Regulier werk (incl. BBL)	380	19%	258	45%	14	3%	108	11%
Begeleid werk/SW/stage	238	12%	114	20%	46	10%	78	8%
Vervolgonderwijs (BOL, AKA)	842	42%	160	28%	74	16%	608	62%
Dagbesteding AWBZ	328	16%	-	-	328	71%	-	-
Anders	226	11%	40	7%	-	-	186	19%
Totaal	2.014	100%	572	100%	462	100%	980	100%

Bron: Interviews, MATS 2006, Uitstroommonitor PrO

De uitstroommonitor PrO geeft nader inzicht over de PrO-schoolverlaters⁸:

- De bedrijfssectoren waarin de meeste PrO-leerlingen terecht komen zijn de detailhandel, bouwnijverheid en industrie.
- De meeste leerlingen (49%) voeren zelfstandige werkzaamheden uit, waar ze verantwoordelijk zijn voor relatief 'makkelijke' taken zoals vakken vullen, verkopen, sorteerwerkzaamheden en schoonmaken. Een kleiner aantal leerlingen (17%) voert wat moeilijker werkzaamheden uit waarbij zij verantwoordelijk zijn voor wat meer complexe taken. Voorbeelden hiervan zijn werkzaamheden waarvoor een specifieke techniek beheerst moet worden en bepaalde kennis vereist is, zoals voegen, straten maken, stukadoren, schoorsteenvegen, montagewerkzaamheden, metaal bewerken en loodgieten. De overige leerlingen (17%) voeren eenvoudiger taken uit, dit zijn voornamelijk assisterende werkzaamheden en hand- en spandiensten.
- Van de leerlingen die naar arbeid uitstromen heeft het merendeel (86%) geen vast dienstverband. Bijna de helft van de leerlingen heeft een jaarcontract, ongeveer één op de vijf leerlingen heeft een halfjaarcontract en de overige leerlingen hebben een proeftijd of een oproep- of uitzendcontract. 14% van de leerlingen die naar arbeid zijn uitgestroomd heeft een contract voor onbepaalde tijd.
- In Brabant stroomt 16% van de PrO-leerlingen uit met een Wajong-status (landelijk 24%). De Wajong status komt bij alle uitstroombestemmingen voor, maar vooral bij de leerlingen die uitgestroomd zijn naar werk of na uitstroom juist geen werk hebben. Van de leerlingen die in 2007-2008 uitstroomden naar arbeid heeft 39% een Wajong-status. Bijna de helft van de leerlingen die na uitstroom geen werk heeft of een opleiding volgt heeft een Wajong-status.

⁸ Bron: Mariën e.a. 2008.

- De gemiddelde leeftijd van de PrO-leerlingen op het moment van uitstromen is landelijk 16,4 jaar. Circa 30% van de leerlingen staat een tot drie jaar ingeschreven bij een PrO, 28% staat vier jaar ingeschreven, 32% vijf jaar en 12% zes jaar. Van de jongste groep (een tot drie jaar ingeschreven) stroomt het merendeel (74%) uit naar een opleiding, zoals te verwachten is omdat zij nog leerplichtig zijn. Van de overige 26% van deze groep leerlingen is 21% aan het werk (inclusief werken en leren), heeft 5% geen werk, volgt geen opleiding of is het onbekend. Van de groep die vier jaar of langer op de school heeft gezeten, stroomt 54% uit naar arbeid, 36% naar school en 10% naar een overige uitstroombestemming. Leerlingen die uitstromen uit het PrO krijgen niet noodzakelijk een getuigschrift.

2.5 Welke kwalificaties hebben schoolverlaters van het VSO en PrO en zijn ze nog kwalificatieplichtig?

Schoolverlaters van het PrO hebben na het verlaten van de school geen diploma en dus nog geen startkwalificatie (MBO-niveau 2). De PrO-opleiding is er niet op gericht de jongeren te kwalificeren, maar bereidt ze voor op arbeid. Jongeren krijgen na het beëindigen van het PrO een getuigschrift praktijkonderwijs of een schooldiploma. Jongeren uit het PrO die in het bezit zijn van een getuigschrift of schooldiploma zijn vrijgesteld van kwalificatieplicht.

In het VSO cluster 3-onderwijs verlaat het merendeel de school op 18-jarige leeftijd zonder diploma en zal naar verwachting geen startkwalificatie halen⁹ (met uitzondering van leerlingen op de Mytylscholen). Voor de 71% van de leerlingen die uitstroomt naar dagbesteding is dit geen probleem.

In het cluster 4-onderwijs verlaat 5 tot 10% de school zonder werk of vervolgonderwijs. Meer dan de helft maakt de overstap naar een vervolgopleiding op een MBO¹⁰. De uitval uit het vervolgonderwijs wordt echter geschat op 40%. Voortijdige uitval van leerlingen die vanuit het VSO of PrO zijn doorgestroomd, wordt echter niet door alle ROC's afzonderlijk geregistreerd.

Het grootste deel van de schoolverlaters van het PrO en VSO, die niet naar vervolgonderwijs doorstromen, valt onder de groep 'voortijdig schoolverlaters' in Brabant. Dit geldt niet voor de jongeren met een getuigschrift van het PrO. Het is niet duidelijk in hoeverre jongeren uit het VSO en PrO die voortijdig uitvallen, worden meegerekend bij de registratie van de voortijdige schooluitval.

2.6 Arbeidsmarktkansen

Leerlingen uit het PrO en een groot deel van de leerlingen uit het VSO zijn aangewezen op laaggeschoolde arbeid. Over het algemeen wordt ervan uitgegaan dat het ongeschoolde werk het meest conjunctuurgevoelig is. Wanneer de conjunctuur daalt - en daarmee de vraag naar arbeid afneemt - stijgt de

⁹ Voor zeer moeilijk lerende kinderen en meervoudig gehandicapte kinderen is een startkwalificatie niet altijd haalbaar. Daarom worden zij vrijgesteld van kwalificatieplicht. Ook jongeren in het praktijkonderwijs die in het bezit zijn van een getuigschrift of schooldiploma zijn vrijgesteld van kwalificatieplicht. Zij kunnen een programma volgen dat past bij hun niveau. Bron: www.minocw.nl.

¹⁰ Binnen de onderscheiden clusters zitten ook leerlingen met capaciteit op VMBO-niveau of hoger, die de wil en het vooruitzicht hebben op doorstroom naar MBO, HBO of wo.

werkloosheid onder laaggeschoolden sneller dan die van hoger opgeleiden. Wanneer de conjunctuur aantrekt en de vraag naar arbeid toeneemt, daalt de werkloosheid van laaggeschoolden langzamer.

Toch is, ondanks de ‘upgrading’ van de werkgelegenheid waardoor de vraag naar hoger gekwalificeerd personeel toeneemt, de werkgelegenheid in het onderste segment arbeidsmarkt (ongeschoold en laaggeschoold werk) al jarenlang constant op 7% van de totale werkgelegenheid¹¹. Zo bleef voor de periode 1996-2004 het werkgelegenheidsaandeel van elementaire beroepen gelijk.

Ook toont het grote aantal branches, waarmee scholen voor PrO en VSO branchecertificaten afsluiten, aan dat op de arbeidsmarkt behoefte is aan de competenties van deze leerlingen.

Over de vraag hoe de opleidings- en kwalificatie-eisen zich de komende jaren zullen ontwikkelen lopen de meningen uiteen. Wel staat vast dat de hoge productiviteit die nodig is om rendabel te kunnen produceren, hogere eisen stelt aan de competenties van de werknemers.

In de arbeidsmarktprognose 2008-2013 signaleert het CWI (huidig UWV WERKbedrijf) een geringere toename van het aantal banen voor laagopgeleiden in vergelijking met de toename van de vraag naar hoger opgeleiden. Het CWI ziet voor de komende periode vooral kansen voor laagopgeleiden in de landbouw, de horeca, de handel en verzorgende en heelkundige beroepen (inclusief kappersbranche) en wijst op een afname van de vraag naar laagopgeleiden in de industrie¹². In deze sector is echter wel sprake van een vervangingsvraag als gevolg van de vergrijzing.

2.7 Samenvatting

- Er zijn in Brabant 34 scholen voor VSO en 17 scholen voor PrO.
- Zij bieden onderwijs aan ruim 8.000 jongeren in de leeftijd van 12 tot 20 jaar. (Dat is 8% van het totaal aantal jongeren in het voortgezet onderwijs in Brabant).
- In de afgelopen vijf jaar is vooral het aantal jongeren met gedragsproblemen (VSO cluster 4) explosief gestegen met 55%.
- Per jaar verlaten ruim 2.000 jongeren het VSO of PrO. Vanuit het PrO stroomt 65% van de leerlingen uit naar werk, circa 30% maakt de stap naar vervolgonderwijs. Vanuit cluster 4 stroomt 20% van de leerlingen door naar arbeid, 60% naar vervolgonderwijs. Vanuit cluster 3 stroomt 71 % uit naar dagbesteding en vanuit de Mytylscholen 50% naar vervolgonderwijs.
- In totaal stromen ongeveer 1.500 jongeren per jaar vanuit het PrO of VSO door naar werk (42,3%) of vervolgonderwijs (57,7%).
- De schoolverlaters die direct uitstromen naar werk (ruim 600 per jaar) hebben in principe geen (start)kwalificatie. Bovendien heeft 86% geen vaste aanstelling. Het ontbreken van een startkwalificatie en/of een vast dienstverband in combinatie met de persoonskenmerken die de indicatie voor VSO of PrO rechtvaardigen, maakt dat zij een bijzonder zwakke positie innemen op de arbeidsmarkt.
- De arbeidsmarkt voor laagopgeleiden is - ondanks de ‘upgrading’ van de werkgelegenheid - al jarenlang constant. Het groot aantal branches waarmee scholen voor PrO en VSO branchecertificaten af-

¹¹ SER Brabant, Advies Perspectief Onderkant Arbeidsmarkt, 2006.

¹² CWI Arbeidsmarktprognose 2008-2013, juni 2008.

sluiten, laat zien dat op de arbeidsmarkt behoefte is aan de competenties van leerlingen uit het Praktijk- en VSO-onderwijs. Wel worden er vanwege de hogere productiviteitseisen steeds hogere eisen gesteld aan de competenties van werknemers en neemt het aantal laaggeschoolde beroepen minder snel toe dan het aantal beroepen waarvoor hogere kwalificaties nodig zijn.

- Van de schoolverlaters uit het VSO die doorleren valt naar schatting 40% voortijdig uit.

3. Wat doen Brabantse scholen uit het VSO en PrO om jongeren duurzaam naar arbeid toe te leiden?

Scholen voor PrO hebben de wettelijke taak om hun leerlingen zoveel mogelijk de kerndoelen van de basisvorming aan te leren én hen voor te bereiden op een functie op de regionale arbeidsmarkt. Daarbij zijn zij ook verantwoordelijk voor het inrichten van de stages. Praktijkscholen dienen tot een jaar na plaatsing nazorg te verlenen aan leerlingen.

Kernopdracht voor scholen voor VSO is de leerling te begeleiden naar een zo zelfstandig mogelijke plaats op het terrein van wonen, dagbesteding (arbeid) en vrije tijd. In tegenstelling tot het PrO is het zorgen voor een duurzame plek op de arbeidsmarkt nog niet wettelijk verankerd in de doelstelling van het VSO. Omdat dit vanaf 2011 wél een wettelijke taak wordt, staat de visieontwikkeling rondom arbeidstoeleiding prominent op de agenda van de verschillende clusters van het VSO.

De Brabantse scholen voor PrO en het VSO zijn belangrijk voor de toeleiding van jaarlijks 2.000 leerlingen naar een duurzame plek op de arbeidsmarkt, naar vervolgonderwijs of dagbesteding. Binnen de scholen wordt van alles gedaan om leerlingen voor te bereiden op een duurzame overstap. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe Praktijk- en VSO-scholen¹³ in Brabant vormgeven aan de arbeidstoeleiding en met welke organisaties zij daarvoor samenwerken in de drie fases van de arbeidstoeleiding: de oriëntatie op de arbeidsmarkt, de kwalificatie en de begeleiding en nazorg.

3.1 Het arbeidstoeleidingsproces: voorbereiding op de arbeidsmarkt

Oriëntatie op mogelijkheden op de arbeidsmarkt

Om jongeren uit het PrO en het VSO zich te laten oriënteren op hun capaciteiten, interesses en de mogelijkheden op de arbeidsmarkt, voeren de scholen grofweg drie typen activiteiten uit:

- In beeld brengen van de vaardigheden en interesses van de leerlingen.
- Ontwikkelen van arbeidsvaardigheden.
- Oriëntatie op de arbeidsmarkt.

Scholen beschikken over diverse instrumenten en methodieken om de leerlingen oriëntatie te bieden op hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Zij doen dit door:

- Praktijklessen te geven. Dit is ondermeer het geval voor de sectoren agrarisch, schoonmaken in de groothuishouding, industriële arbeid, economie en koken en gebeurt onder begeleiding van een vakdocent.
- Bedrijfsbezoeken te organiseren.
- Stagetesten op school uit te voeren.

¹³ Op een groot aantal punten hanteren Praktijk- en VSO-scholen een vergelijkbare werkwijze bij de toeleiding naar arbeid. VSO-scholen werken echter met een meer gemeëerde groep leerlingen waarbij voor sommige groepen gehandicapten uitstroom richting arbeid niet altijd mogelijk is. Ook is voor deze leerlingen vaker werkplekaanpassing nodig en zijn voorzieningen zoals aangepast vervoer noodzakelijk. Vanuit het VSO stromen meer leerlingen door naar vervolgonderwijs.

- Activerend onderzoek te doen in een reële werksetting om te achterhalen welk werk bij iemand past. Dit gebeurt vaak in een arbeidstrainingscentrum (ATC) of een leerwerkplaats i.s.m. een Sociale Werkvoorziening. Soms beschikt de school zelf over arbeidstrainingsmogelijkheden. De resultaten worden meegenomen in een ‘individueel ontwikkelplan’ en bepalen mede de keuze voor de zogenaamde ‘plaatsingsstage’.
- Extern begeleide stages aan te bieden.

De inrichting van de stages

De opbouw van de stages vindt over het algemeen plaats volgens een vast stramen: arbeidstraining, interne leerwerkplaatsen, beroepsvoorbereidende stage en plaatsings- of schoolverlatersstage. Het streven is dat de laatste stageplek ook de toekomstige werkplek wordt (plaatsingsstage). Hierover worden afspraken gemaakt met de werkgever.

Op basis van de ervaringen uit de arbeidsoriënterende opleiding wordt in samenspraak met ouders, leerkrachten en leerling een individueel leertraject uitgezet.

De leerlingen lopen zoveel mogelijk een beroepsvoorbereidende stage binnen het werkveld waarvoor een keuze is gemaakt. Tijdens de schoolverlaterstage lopen de leerlingen minimaal twee dagen per week stage op de werkplek waar zij vermoedelijk ook na hun schoolloopbaan werkzaam zullen zijn.

Voor ZML- en MG-leerlingen uit het VSO kan de stageplek ook een dagbestedingcentrum zijn. Deze groep stroomt ook vaak uit naar de dagbesteding of de Sociale Werkvoorziening.

Begeleiding tijdens de stage

Op de stageplek worden de leerlingen begeleid door docenten (stagebegeleiders) en (indien van toepassing) de begeleiders van de sociale werkvoorziening. VSO-scholen betrekken ook MEE en het UWV bij het verwerven van een passende stage en de begeleiding van de leerling.

Als blijkt dat een leerling extra begeleiding nodig heeft, wordt een jobcoach ingeschakeld. Deze kan worden ingekocht bij het UWV.

Bij sommige scholen gaat de docent gedurende de stage eens in de drie weken op bezoek op de werkplek, soms fungeren stagebegeleiders als coach of begeleidt een team van stagebegeleiders de leerling gedurende de laatste twee jaar van de opleiding.

Alle scholen hebben positieve ervaringen met het vroegtijdig betrekken van de ouders bij de toeleiding naar werk, het aanbieden van een vaste coach gedurende de schoolloopbaan, het regelen van oplossingen op maat voor de leerling en het hanteren van een vaste opbouw in de stages.

Werving van stageplaatsen en arbeidsplaatsen

De werving van stageplaatsen gebeurt bij de meeste scholen op basis van individuele contacten met werkgevers. Stagedocenten en soms ook schooldirecties hebben een eigen netwerk met werkgevers opgebouwd. Scholen houden ook contact met deze werkgevers als er geen stagiaire is, dit met het oog op plaatsingsmogelijkheden in de toekomst. Praktijk- of VSO-scholen in kleinere gemeenten zijn vaak bekend bij werkgevers en worden dan ook zelf door werkgevers of samenwerkingsverbanden benaderd met een aanbod van opleidingsplaatsen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de bouw en de installatietechniek. Sommige scholen gaan zelf aan de slag met het opzoeken van werkgeversnetwerken: bijvoorbeeld door het organiseren van een open dag, het geven van voorlichting aan het bedrijfsleven of het gericht uitnodigen van brancheorganisaties of door deel te nemen aan informatiebijeenkomsten met werkgevers. Met

grotere werkgevers kunnen soms afspraken worden gemaakt over arbeidstrainingsplekken. In een aantal plaatsen organiseert de gemeente bijeenkomsten voor bedrijven waarbij ook de praktijkschool en het VMBO uitgenodigd worden.

Scholen die onderdeel uitmaken van een VMBO-school of een ROC pakken de PR en de netwerkvorming met werkgevers gezamenlijk aan en kunnen daardoor gemakkelijker tot afspraken komen met werkgevers.

In een beperkt aantal scholen heeft het CWI een rol bij het werven van stage- en arbeidsplaatsen. Soms krijgt het CWI een rol bij het organiseren van voorlichting voor schoolverlaters.

Leerlingen die aangewezen zijn op de SW worden meestal vooraf bij het CWI aangemeld voor een SW-indicatie, zodat ze bij het verlaten van de school bovenaan de wachtlijst staan.

Samenwerking en netwerkvorming in het arbeidstoeleidsproces

In de fase van arbeidstoeleiding hebben Praktijk- en VSO-scholen te maken met verschillende samenwerkingspartners¹⁴:

- Organisaties die als taak hebben de re-integratie van jongeren met een beperking te faciliteren, met als belangrijkste: MEE, het UWV, het CIZ, de Sociale Werkvoorziening, dagbestedingscentra, re-integratiebedrijven en jobcoachorganisaties.
- Organisaties met als opdracht het faciliteren van de toeleiding naar de arbeidsmarkt: UWV WERKbedrijf, de gemeente, lokale afdelingen van werkgeversorganisaties.
- Samenwerkingspartners in het onderwijs (ROC, VMBO).
- Organisaties die zich richten op leerlingenzorg en voortijdig schoolverlaten: de leerplichtambtenaar van de gemeente en de Regionale Meld- en Coördinatiepunten, het Jongerenloket (bij grotere gemeenten).

Praktijk- en VSO-scholen hebben een (netwerk)overleg met MEE en UWV waarin de leerlingen worden besproken en wordt vastgesteld welke soort begeleiding nodig is bij de overgang van school naar werk. Daarin wordt ook bepaald welke leerlingen extra begeleiding nodig hebben. De vorm waarin dit overleg wordt gevoerd verschilt. Bij een aantal Praktijk- en VSO-scholen gaat het om een structureel 'voortraject'-overleg. Bij VSO-scholen nemen ook zorgaanbieders, een vertegenwoordiger van het dagactiviteitencentrum, het CIZ, het steunpunt studie en handicap van het ROC-deel aan dit overleg en vaak ook de SW-organisatie. Bij een aantal PrO's blijven de contacten met UWV en MEE beperkt tot individueel overleg, bijvoorbeeld naar aanleiding van een Wajong-aanvraag.

Scholen zijn verder betrokken in:

- Zorgadviesteams (ZAT). Deze richten zich op leerlingenzorg binnen scholen van het voortgezet onderwijs. De school coördineert de zorgadviesteams. De gemeente (leerplichtambtenaar), het bureau Jeugdzorg, zorginstellingen/-aanbieders, maatschappelijk werk en politie zijn hierbij betrokken.
- Netwerken met bedrijven in de regio: vaak bilaterale overleggen; sommige scholen organiseren speciale events voor bedrijven (bijvoorbeeld een bedrijvendag op school).
- Voor sommige regio's: een regionaal overleg stagedocenten.

¹⁴ Een overzicht van de organisaties die een rol hebben bij het faciliteren van de overgang van school naar werk van jongeren met een beperking is opgenomen in bijlage 2. (op basis van: Organisatienetwerken rond jongeren met een arbeidshandicap of beperking, CrossOver, april 2008).

De ouders worden in een vroegtijdig stadium betrokken bij de vervolgstappen in het leertraject en de overgang naar werk of een vervolgopleiding.

3.2 Kwalificering en uitstroom

De laatste jaren hanteren de scholen steeds meer alternatieve 'bewijzen van kunnen' voor hun leerlingen om ze met meer aantoonbare bagage de overstap naar de arbeidsmarkt of het vervolgonderwijs te laten maken. Wat doen de Brabantse scholen aan 'alternatieve kwalificaties'?

- *Branche erkende certificaten en diploma's.*
Individuele praktijkscholen en cluster 4 VSO-scholen werken in meer of mindere mate met branche erkende certificaten (niveau 1) vaak in samenwerking met ROC's, andere MBO-opleidingen (AOC, Helicon) en de kenniscentra (KBB's). Voorbeelden van sectoren waarin op praktijkscholen met branchecertificaten wordt gewerkt zijn: consumptief/horeca/keuken (met SVH), schoonmaak, zorg, groen, metaal (Kenteq), houtbewerking, bouw, stukadoor, installatietechniek, elektrotechniek, schilderen (met SPOS), bouw (met SSPW), detailhandel (KC Handel), VCA (veiligheid), heftruckchauffeur en logistiek. Examens worden afgenomen door collega-scholen (ROC/VMBO). Ook het KPC ontwikkelt modules ter certificering en examinering.
- *Diplomerings Nederlands en rekenen.*
Via het landelijke Instituut voor Individueel Onderwijs (IVIO) behalen leerlingen van sommige praktijkscholen een diploma Nederlands en/of rekenen, wat ze toegang geeft tot vervolgopleiding MBO niveau 1 ook wel AKA genaamd.
- *Getuigschriften voor praktijkmodules.*
In samenwerking met afdelingen voor VMBO kunnen leerlingen van PrO's ook getuigschriften ontvangen voor bepaalde praktijkvakken, bijvoorbeeld voor lassen of tractor rijden,
- *Portfolio's.*

De kosten voor de diplomering zijn heel verschillend: zo kost een trucker rijbewijs maar € 40, - en een heftruck diploma € 200, -. Financiering voor diplomering is er niet en is dan afhankelijk van de ouders.

Adaptief kwalificeren

Sommige praktijkscholen voeren - in overleg met het ROC - een voortraject uit voor MBO-niveau 1/AKA. Deze trajecten kunnen in de school zelf zijn georganiseerd, waarbij de leerlingen (deels) onderwijs krijgen van MBO-vakdocenten. De trajecten kunnen ook (deels) worden verzorgd op het ROC in de buurt; de leerling krijgt dan op het ROC ook les en begeleiding van docenten PrO. Een variant die steeds vaker wordt toegepast is dat het PrO zelf de MBO AKA-opleiding uitvoert, waarbij het ROC verantwoordelijk is voor de examinering.

Zowel Praktijkscholen als VSO-scholen maken afspraken met VMBO-colleges zodat hun leerlingen daar bepaalde modules kunnen volgen (bijvoorbeeld de opleiding in de bouw).

Pilot duaal traject

Vanuit de Vereniging Landelijk werkverband Praktijkonderwijs is in het schooljaar 2007-2008 de pilot Duaal Traject uitgevoerd (Praktijkschool Breda heeft hieraan deelgenomen). De leerlingen gaan vier dagen per week werken op basis van een arbeidsovereenkomst en één dag naar school. Vanwege positieve ervaringen zal de pilot duaal traject de komende jaren worden uitgebreid.

Doorstroom naar het ROC.

Leerlingen uit het PrO en het VSO stromen niet alleen uit naar werk maar ook naar vervolgscholing. Vooral bij VSO-scholen (cluster 3 en 4) is sprake van een verandering in de uitstroom. Voorheen was ZML-onderwijs hoofdzakelijk eindonderwijs. Nu is er in toenemende mate sprake van doorstroom naar het ROC (of ander MBO). Voor leerlingen uit VSO-scholen krijgt de Dienst Ambulante Begeleiding een rol bij de verdere begeleiding en nazorg.

De doorstroom van het VSO naar het ROC is echter zeer complex. De leeromgeving is onvoldoende aangepast en er zijn ROC's die sommige cluster 4-leerlingen uit het VSO weigeren.

Samenwerking en netwerkvorming in de fase van kwalificatie en uitstroom

In de fase van kwalificatie en uitstroom, hebben de Praktijk- en VSO-scholen te maken met de volgende organisaties en netwerken:

- Netwerken arbeidstoeleiding en -integratie met scholen PrO en VSO, met UWV en MEE, meestal ook een re-integratiebedrijf, SW-bedrijf en het CWI (bespreking uitstromende leerlingen, actuele ontwikkelingen en beleidskwesties).
- Door het UWV gecoördineerde regionale netwerken rond potentiële Wajongeren (netwerk arbeidsdeskundige jonggehandicapte).
- Samenwerkingspartners in het onderwijs (ROC, VMBO).
- Brancheorganisaties, Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's) en werkgeverspartijen met het oog op afspraken over certificering.
- Netwerken rond scholing.

3.3 Begeleiding en nazorg

Scholen zijn verantwoordelijk voor de begeleiding van de leerling tijdens de schoolperiode en tijdens de stage. Na het schoolverlaten hebben ook MEE en het UWV hierin een verantwoordelijkheid. Praktijkscholen hebben de verplichting de nazorg van de leerlingen te regelen tot een jaar na plaatsing¹⁵. Afstemming met MEE, UWV en ook met andere instanties is hierbij noodzakelijk.

De begeleiding tijdens de stage en de begeleiding op de werkplek lopen vaak in elkaar over. Stagebegeleiders fungeren incidenteel als jobcoach als er een kort ondersteuningstraject nodig is. Als er voor langere tijd een jobcoach nodig is, wordt een aanvraag gedaan bij het UWV.

Op vraag van de dagbesteding of van een werkgever springt de school soms bij.

Om de overgang van stage- naar werkplek goed te laten verlopen is een 'warme overdracht' van de school/stagedocent naar UWV/MEE noodzakelijk.

Ook bij de overgang naar het ROC dienen er afspraken te worden gemaakt over begeleiding, nazorg en terugkoppeling.

Een aantal scholen organiseert deze nazorg zelf. Dit doen ze onder meer door:

- Gezamenlijk overleg te organiseren met leerling en werkgever, een vast aantal keer per jaar in het eerste jaar na het schoolverlaten. Indien nodig wordt doorverwezen voor begeleiding.

¹⁵ VSO-scholen hebben deze verplichting niet.

- Alle leerlingen na te bellen een half jaar na het schoolverlaten om te weten waar ze zijn terechtgekomen.
- Een nazorgovereenkomst af te sluiten met de leerling en de werkgever tijdens het eerste jaar na uitstroom.
- Alle leerlingen te volgen tot twee jaar na het schoolverlaten en indien nodig te adviseren en bij te staan.

Om de overdracht naar UWV/MEE te regelen, nemen Praktijk- en VSO-scholen diverse initiatieven:

- Sommige scholen organiseren een ouderavond waarbij de ouders van schoolverlaters ook kennis maken met MEE en UWV, de organisaties waarmee ze in de toekomst te maken zullen krijgen.
- MEE stuurt i.v.m. de nazorg een vragenlijst naar leerlingen/ouders, een half jaar na het verlaten van de school.
- Een aantal scholen sluit een convenant met UWV en MEE m.b.t. nazorg.
- Scholen sluiten een convenant af met ROC's over 'warme overdracht'.
- Scholen regelen de mogelijkheid van jobcoach (voor twee jaar).
- Sommige VSO-scholen beschikken over een nazorgcommissie waaraan MEE, zorgaanbieders, de dienst ambulante begeleiding, het UWV, het stagebureau, het ROC en het CIZ deelnemen.
- Vaak wordt de nazorg bij het re-integratiebedrijf neergelegd. Idealiter worden er dan afspraken gemaakt over rapportage naar de school en de ouders.

Samenwerking en netwerkvorming bij de begeleiding en de nazorg

Bij de begeleiding en nazorg van de leerlingen, werken de Praktijk- en VSO-scholen samen met:

- UWV, MEE, re-integratiebedrijf, jobcoachorganisatie, SW-bedrijf, CWI/UWV WERKbedrijf.
- Samenwerkingspartners in het onderwijs (ROC, VMBO).
- Gemeente, jongerenloket.

3.4 Samenvatting en conclusies

- Voor het totale proces van arbeidstoeleiding is een breed scala aan instrumenten en methodieken ontwikkeld om de leerlingen, uitgaande van hun mogelijkheden, richting arbeidsmarkt of vervolgopleiding toe te leiden. Praktijk- en VSO-scholen in Brabant passen de ontwikkelde instrumenten en methodieken in verschillende mate toe. Er is ook een grote diversiteit tussen scholen in de aanpak van de arbeidstoeleiding. Er is nog weinig aandacht voor effectiviteitsmeting.
- Vooral de werkgeversbenadering om voldoende diversiteit in stage- en uitstroomplekken te kunnen bieden is op een aantal scholen (vooral VSO) nog zwak ontwikkeld. Mede daardoor is het aantal uitstroomrichtingen nog beperkt tot de mogelijkheden die de school op dat moment vaak min of meer toevallig heeft.
- Praktijk- en VSO-scholen richten zich meer en meer op kwalificatie van leerlingen. Hiertoe maken zij afspraken met brancheorganisaties en ROC's. Daarbij zijn er voor Praktijkscholen meer mogelijkheden dan voor VSO-scholen. Dit komt doordat het bij het Praktijkonderwijs over het algemeen grotere, 'gemakkelijkere' en meer homogene groepen leerlingen betreft.

- In het totale proces moeten scholen met zeer veel verschillende partijen samenwerken. Dit vereist enorm veel tijd, maar ook kennis. In de intensiteit van samenwerking, de bekendheid met allerlei verschillende partijen op de arbeidsmarkt en de kennis van regelgeving en mogelijkheden zijn grote verschillen.

4. Verbeterpunten volgens scholen

In dit hoofdstuk beschrijven we de verbeteracties die Praktijk- en VSO-scholen nodig vinden in het proces van arbeidstoeleiding: bij de voorbereiding op arbeid, kwalificatie en uitstroom en de begeleiding en nazorg. We geven ook aan welke oplossingen de scholen hiervoor al ingezet hebben.

4.1 Verbeterpunten bij het arbeidstoeleidsproces

- *Meer mogelijkheden tot beroepsopleiding*
In het arbeidstoeleidsproces zijn Praktijk- en VSO-scholen erop gericht een goede match tot stand te brengen tussen de mogelijkheden van de leerling en de perspectieven op werk. In de instrumenten die ze hiervoor ter beschikking hebben, zijn ze afhankelijk van samenwerking met andere partijen, bijvoorbeeld de SW-organisatie en van de werkervaringsplekken die ze intern - al dan niet samen met andere scholen in de regio - kunnen realiseren. Daarbij zijn de arbeidstrainingmogelijkheden niet altijd aangepast aan de mogelijkheden van de leerling. Ook is het niet altijd mogelijk stageplekken te verwerven in de branches waarnaar de affiniteit van de leerling uitgaat. Het uitbreiden van beroepsopleidingsmogelijkheden biedt hier kansen. Dit geldt vooral voor VSO-leerlingen;
- *Structurele netwerkbouw*
Bij het zoeken naar perspectieven op werk of vervolgopleiding hebben verschillende organisaties een verantwoordelijkheid. De wijze waarop wordt samengewerkt met instanties die een rol hebben bij de arbeidstoeleiding (UWV, MEE, CWI, gemeente) is erg verschillend en is nog vaak afhankelijk van persoonlijke contacten in de regio en de initiatieven van scholen zelf. Dit wil niet zeggen dat het UWV hierin geen initiatieven neemt.
- *Gemeentelijke rol bij werkgeversnetwerken*
Het uitbreiden van netwerken met werkgevers en branches voor het verwerven van stageplekken en werkplekken vraagt om extra tijd en capaciteit van de scholen. Scholen zijn van mening dat ook gemeenten een rol kunnen opnemen om scholen in contact te brengen met werkgeversnetwerken.
- *Doorontwikkeling samenwerking met intermediairs*
Intermediairs op de arbeidsmarkt (CWI/UWV werkbedrijf, gemeente, commerciële re-integratiebedrijven), zijn niet de natuurlijke partners van Praktijk- en VSO-scholen. De netwerkontwikkeling met deze organisaties vraagt nog om de nodige aandacht.
- *Doorontwikkelen afstemming en samenwerking met UWV*
De verantwoordelijkheidsverdeling tussen school en UWV is een bijzonder aandachtspunt m.b.t. het verwerven van stageplekken en het behoud van werk. Tijdens de schoolse periode is de school verantwoordelijk voor acties gericht op het mogelijk maken van de stap naar werk, na de opleiding is het UWV verantwoordelijk voor het bieden van ondersteuning naar werk. Verantwoordelijkheden van school en UWV zijn echter overlappend, aangezien het UWV ook verantwoordelijk is voor de ondersteuning bij het verkrijgen van arbeid van jongeren met een beperking tot 18 jaar. Daarnaast is een goede afstemming tussen UWV en school van belang om de re-integratiemogelijkheden naar werk zo goed mogelijk te benutten en instroom in de Wajong te beperken.

4.2 Verbeterpunten bij kwalificatie en uitstroom

- *Uitbreiding certificering*
Praktijk- en VSO-scholen hebben met diverse branches afspraken over praktijkgerichte trajecten die leiden tot certificering. Het aantal branches waarmee dergelijke afspraken worden gemaakt, kan nog verder worden uitgebreid. Hiervoor is structureel overleg nodig met samenwerkingsverbanden van werkgevers en Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's).
- *Financiering voor certificering*
Certificering van de leerlingen is belangrijke bagage voor de kans op arbeid en de motivatie van de leerling. De financiering voor certificering levert nog regelmatig problemen op. De certificering mag niet afhankelijk zijn van de ouderlijke bijdrage, wat nu bij sommige scholen nog wel het geval is. De gemeente zou hierin moeten investeren omdat dit de kans op duurzaam werk voor de leerlingen vergroot.
- *Doorlopende begeleiding en onderwijsmethode*
Bij de begeleiding van leerlingen die vanuit het Praktijk- en VSO-onderwijs doorstromen naar een vervolgopleiding op het ROC doen zich vaak problemen voor. Het ROC is te grootschalig en heeft een eigen ondersteuningsstructuur. Deze sluit onvoldoende aan bij de leerlingen die van het Praktijk-onderwijs of het VSO afkomen. Om de overgang gemakkelijker te maken, zijn afspraken nodig over een taakverdeling in de begeleiding tussen Praktijk- en VSO-school enerzijds en ROC anderzijds. Daarbij is er voor de leerlingen uit het VSO meer differentiatie in het aanbod en de leerlingenbenadering nodig om de overstap kans van slagen te geven.
- *Afspraken over informatieterugkoppeling*
De terugkoppeling van informatie vanuit het ROC loopt niet goed. Gevolg is dat de leerling bij het Praktijkonderwijs of het VSO uit het zicht raakt. Er is behoefte aan afspraken over terugrapportage;
- *Voorrang SW-plaatsing voor schoolverlaters*
Jongeren met een SW-indicatie komen vaak op een wachtlijst terecht bij gebrek aan plaatsingsmogelijkheden. Sommige leerlingen staan drie jaar op een wachtlijst. De vaardigheden die ze tijdens de opleiding hebben opgebouwd gaan dan verloren en de motivatie om te werken verdwijnt. Met het UWV dienen afspraken te worden gemaakt over het inkopen van plekken voor deze groep. Een andere optie is met gemeenten afspraken te maken over het regelen van voorrang op de wachtlijst¹⁶;
- *Sluitende aanpak*
Het is van belang dat jongeren uit het VSO en PrO aansluitend aan de opleiding werk of een opleidingsplaats hebben. Scholen zien duidelijk een rol voor de gemeente in de begeleiding naar werk en in de nazorg om te voorkomen dat jongeren thuis komen te zitten. Veel gemeenten nemen die rol nog onvoldoende op zich als het om deze jongeren gaat.

¹⁶ Inmiddels sluit het UWV convenanten met SW-bedrijven en diverse gemeenten om de wachtlijstproblematiek te reduceren, o.a.: het convenant met WVK en omliggende gemeentes, het convenant met Ergon en aantal gemeentes (waaronder Eindhoven) met Weener groep, met WSD en omliggende gemeentes. Met de Diamant groep en de IBN groep (en omliggende gemeentes) zijn convenanten in voorbereiding er is ook een mondeling akkoord met de gemeente Helmond.

4.3 Verbeterpunten bij de begeleiding en de nazorg

- *Bekendheid geven aan jobcoach faciliteiten*

De begeleiding van jongeren op de stageplek is intensief. Daarbij is ondersteuning van zowel de leerling/werknemer als van de werkgever vaak noodzakelijk. Het gaat vaak mis omdat de scholen (vooral VSO-scholen) te weinig tijd hebben om te investeren in de stage en in het begeleiden van de werkgever bij het hanteren van het gedrag van de jongere¹⁷. Aan de mogelijkheden voor extra begeleiding en financiering hierbij, bijvoorbeeld voor het inhuren van een jobcoach, dient voldoende bekendheid te worden gegeven.

- *Permanente nazorg voor behoud werkplek*

Vooral het behouden van werk is voor jongeren uit het VSO en PrO een lastige klus. Hiertoe is extra nazorg nodig. De ervaring is dat scholen slechts incidenteel contact hebben met de ex-leerling als het misgaat. Bedrijven doen slechts incidenteel een beroep op de school en ook leerlingen weten dan vaak de school niet te vinden als ze het op het werk niet redden of ontslagen worden. Deze jongeren dreigen uit het zicht te raken, omdat zij zich vaak niet melden voor werk of uitkering bij de verantwoordelijke instanties.

Ondanks de wettelijke verplichting (voor het PrO) om nazorg te verlenen tot een jaar na uitstroom, hebben de scholen te weinig capaciteit om hieraan vorm te geven.

Scholen hebben behoefte aan een structuur om leerlingen te volgen. Er zijn manieren om hieraan vorm te geven. Zo kunnen scholen elke drie maanden nabellen; contact onderhouden met werkgevers over terugrapportage en ook met het ROC afspraken maken hierover. Hiervoor ontbreken vooraansnog de middelen bij het onderwijs zelf. Oplossingen worden gezocht in het inzetten van stageleraars om in de afbouwfase jongeren te volgen of het bieden van een opvangplek binnen de school voor als het misgaat. De binding met de school is er nog en daarvan kan gebruik worden gemaakt, anders zit de jongere thuis.

- *Bevorderen samenwerking tussen ouders en flankerend netwerk*

De ouders hebben een belangrijke rol bij de beroepskeuze en het binnen bereik brengen van perspectieven voor de jongere. Wanneer een jongere na drie maanden de aansluiting mist, valt hij tussen wal en schip. Incidenteel melden deze jongeren zich bij de school, deze geeft het signaal door aan UWV en MEE. Ook voor de ouders is de drempel naar MEE vaak te hoog. Het is van belang de ouders tijdig met deze partijen in contact te brengen.

- *Warme overdracht organiseren*

M.b.t. de nazorg kan de overdracht van jongeren tot problemen leiden: de jongere is het meest vertrouwd met de school, het UWV is echter verantwoordelijk na het schoolverlaten. Warme overdracht naar UWV en MEE is hierbij een aandachtspunt. Ook dienen afspraken te worden gemaakt met werkgevers om te melden als het misgaat.

- *Sterkere rol gemeente voor schoolverlaters VSO en PrO*

Scholen opteren ervoor om in de laatste fase van de school (vóór het einde van de leerplicht) in samenwerking met gemeente de jongere re-integratiebegeleiding te bieden. Ze willen gemeenten een grotere rol toebedelen in de tussentijdse begeleiding om te voorkomen dat jongeren thuis komen te zitten.

¹⁷ VSO-scholen krijgen geen geld voor arbeidstoeleiding. Een voorbeeld: De Herman Broerenschool te 's-Hertogenbosch stopt (uit eigen middelen) per jaar € 200.000,- (€ 2.000,- per leerling, per jaar) in de arbeidstoeleiding. Een re-integratiebedrijf/jobcoach krijgt hier per jaar € 15.000,- voor .

4.4 Samenvatting en conclusies

- Bij de overgang van school naar werk of vervolgopleiding hebben scholen met een groot aantal organisaties te maken, elk met hun eigen verantwoordelijkheden en met veel wet- en regelgeving gericht op de arbeidsintegratie van jongeren met een beperking. De wijze waarop scholen met deze organisaties samenwerken is erg verschillend qua intensiteit en effectiviteit. Samenwerking en netwerkvorming met verschillende organisaties die een rol hebben bij de arbeidsintegratie van jongeren met een beperking zijn in de verschillende fases van het toeleidingsproces naar arbeid een punt van aandacht. Een betere samenwerking en afstemming kan leiden tot een breder aanbod van mogelijkheden tot beroepskeuze, kwalificering en plaatsing op de arbeidsmarkt. Een structureel samenwerkend netwerk met overleg op beleids- en leerlingniveau dat wordt gefaciliteerd en door één partij wordt gecoördineerd is belangrijk.
- Vooral door een betere nazorg en begeleiding kan voor een groot deel worden voorkomen dat de jongere voortijdig uitvalt uit het arbeidsproces en de weg naar de arbeidsmarkt niet meer weet te vinden.

5. Aanbevelingen

Op basis van onze bevindingen over de werkwijze van de Praktijk- en VSO-scholen bij de begeleiding van de overgang van school naar werk (of vervolgopleiding) en de verbeterpunten die scholen signaleren, geven we in dit hoofdstuk een aantal aanbevelingen. We sluiten hierbij aan bij good practices van Brabantse Praktijk- en VSO-scholen.

5.1 Inzetten op regionale netwerkvorming

Bij de transitie van school naar werk van jongeren uit het VSO en PrO zijn veel organisaties betrokken. Vanuit diverse levensterreinen krijgen de jongeren en hun ouders ondersteuning en begeleiding geboden. Naast de onderwijsinstelling en de werkgever zijn publieke en niet-publieke organisaties betrokken op het gebied van zorg, arbeidsondersteuning en wonen. In dit netwerk van organisaties zijn gemeenten, UWV, MEE, jobcoachorganisaties, re-integratiebedrijven, patiënten- en gehandicaptenorganisaties, SW-organisaties, zorgaanbieders, werkgevers en het maatschappelijk werk steeds terugkerende actoren. Soms zijn er zoveel organisaties betrokken dat jongeren en hun ouders, maar ook professionals, het overzicht verliezen.

Bij de beschrijving van de werkwijze van de Praktijk- en VSO-scholen hebben we kunnen vaststellen dat de wijze waarop de samenwerking met deze organisaties plaatsvindt, sterk wisselt qua intensiteit en effectiviteit. Ook zijn scholen niet zondermeer vertrouwd met alle organisaties en wet- en regelgeving die een rol hebben bij de transitie naar werk. Good practice in Brabant laat zien dat kwalificatie, begeleiding en de nazorg van de jongere beter kan worden afgestemd door betere structurele afspraken tussen Praktijk- en VSO-onderwijs en de partijen waarmee het onderwijs in de transitie naar werk of een vervolgopleiding te maken hebben. Hierbij gaat het ondermeer om:

- Het organiseren van structureel overleg rond scholing tussen Praktijkscholen, VSO, VMBO-scholen, ROC's en AOC's gericht op betere doorstroming, het afstemmen van het cursusaanbod en het ontwikkelen van een gezamenlijk cursusaanbod. Een voorbeeld hiervan is het convenant afgesloten door het Netwerk Praktijkonderwijs Noordoost Noord-Brabant (NPO) met de ROC's in de regio (KW1C in 's-Hertogenbosch en De Leijgraaf in Veghel).
- Het organiseren van gezamenlijk overleg van Praktijk- en VSO-scholen in een regio met alle bij de doelgroep betrokken ketenpartners.
- Het maken van structurele samenwerkingsafspraken over de nazorg van leerlingen met MEE en UWV, met als voorbeeld het convenant dat het Netwerk Praktijkonderwijs Noordoost-Noord-Brabant (NPO) heeft afgesloten met MEE en UWV.

Gezien de veelheid aan organisaties die een rol hebben bij de transitie naar werk van jongeren met een 'beperking', de ingewikkelde wet- en regelgeving en de ingewikkelde financieringsvraagstukken komt effectieve samenwerking vaak maar moeizaam tot stand. Regievoering in regionale netwerkvorming en het ontwikkelen van good practice, kan scholen hierbij ondersteuning bieden. Door een kritisch onderzoek naar de rol en de toegevoegde waarde van de afzonderlijke organisaties in het netwerk, zoals door

het kenniscentrum CrossOver in Helmond zal worden uitgevoerd, kan inzichtelijk worden gemaakt hoe de diverse rollen worden ingevuld en waar overlap plaatsvindt of zich witte plekken bevinden.

Inmiddels is er in het kader van de nieuwe wet- en regelgeving Wajong een tijdelijke financieringsregeling voor jobcoaching tijdens de stage (aan te vragen door scholen bij het UWV). Ook voor de nazorg hebben scholen extra financiering nodig. Daarnaast kunnen UWV WERKbedrijf of gemeenten - vanuit het oogpunt van preventie en verantwoordelijkheid voor hun burgers - (WWB, WMO) hierin een rol op zich nemen.

Regievoering in de regionale netwerkvorming sluit ook aan bij huidige ESF-subsidieprogramma voor het Praktijk- en VSO-onderwijs 'Werknemer in opleiding' (2007-2013) en bij de toekomstige wet- en regelgeving Wajong (zie bijlage 3).

5.2 Versterken werkgeversbenadering

Ondersteuning bij het versterken van de werkgeversbenadering is voor Praktijk- en VSO-scholen om een aantal redenen van belang:

- In de eerste plaats voor het verwerven van stage- en werkplekken. Hiertoe is naast individuele contacten ook netwerkvorming van belang. Netwerkvorming met werkgevers kan worden ondersteund door gemeente, UWV WERKbedrijf of UWV.
- In de tweede plaats voor het maken van afspraken (met branches) over certificering.
- In de derde plaats om de mogelijkheden van de leerling op een bepaalde werkplek goed te kunnen inschatten. Om te kunnen bepalen of een werkplek geschikt is voor een bepaalde leerling, is intensiever contact nodig tussen de school en werkgever of branche.
- Scholen kunnen - in samenspraak met het UWV- een belangrijke stem hebben bij het adviseren van werkgevers over noodzakelijke functie- en werkplekaanpassingen. (Dit sluit aan bij de nieuwe wet- en regelgeving Wajong die in 2010 zal worden ingevoerd). Ook dient het UWV werkgevers goed te informeren over subsidie- en compensatiemogelijkheden bij het in dienst nemen van een jongere met een beperking.
- Ten slotte dienen afspraken te worden gemaakt over de begeleiding waarop de werkgever aanspraak kan maken bij het in dienst nemen van een jongere met een beperking en over terugkoppeling (naar de school of het UWV) wanneer er problemen ontstaan.

Scholen hebben baat bij ondersteuning van de netwerkvorming met werkgevers. Hierbij kunnen de gemeente en het UWV WERKbedrijf een rol spelen. Good practice m.b.t. werkgeversbenadering, afspraken met werkgevers en branches over certificering dient te worden verspreid.

5.3 Inzetten op het creëren van meer passend beroepsonderwijs

De beroepsoriëntatie en de -opleiding op het VSO en PrO heeft tot doel de mogelijkheden binnen bereik te brengen waartoe de jongere in staat is. Daarbij is behoefte aan een breder scala aan uitstroommogelijkheden en het inrichten van kleinschalige opleidings- en stagemogelijkheden, waar mogelijk in samenspraak met branches. Met nog meer branches en brancheorganisaties dan nu al het geval is, kunnen

afspraken worden gemaakt over het aanbieden van scholing en leerwerktrajecten (op maat) die leiden tot kwalificatie. Een inventarisatie van wat er al is aan kleinschalige opleidingsmogelijkheden en afspraken met branches hierover en het verspreiden van good practice kan daarbij een eerste stap zijn. Hierbij kan tevens aansluiting worden gezocht bij de pilots die door de Vereniging Praktijkonderwijs worden ontwikkeld (bijvoorbeeld de pilot Duaal Traject).

Voor leerlingen die in staat zijn tot vervolgonderwijs, dienen bij het ROC of in overleg met het ROC meer passende vervolgmogelijkheden - bijvoorbeeld BBL-opleidingen - te worden aangeboden.

Ook sociale ondernemingen zoals Broodje Apart, PrinsHeerlijk en Netstitch kunnen voorzien in een aanbod van kleinschalig, passend beroepsonderwijs.

5.4 Faciliteren van scholen bij de begeleiding en nazorg op arbeidsplek en in vervolgonderwijs

De huidige financiering van scholen voor begeleiding tijdens de stage en nazorg op de werkplek en/of vervolgonderwijs is onvoldoende.

De school dient een belangrijke rol te hebben in de begeleiding en nazorg op de arbeidsplek.

Als kernpunten voor een goede transitie dienen voorop te staan¹⁸:

- Een Individueel Transitieplan voor elke leerling waarbij de ketenpartners (UWV, CWI, MEE en ook bedrijfsleven en gemeenten) samenwerken om de leerling te begeleiden bij een duurzame plaatsing op de arbeidsmarkt.
- Registratie van alle leerlingen die uitstromen én de partners die daarbij betrokken zijn.
- In stand houden van het netwerk dat bijdraagt aan plaatsing op de arbeidsmarkt. Daarbij verdient het de voorkeur dat de school de regie voert, in elk geval tijdens de schoolse periode.
- Extra aandacht bij doorstroming naar vervolgonderwijs (het ROC).
- Het betrekken van bedrijfsleven en gemeenten.

Om deze naschoolse begeleiding te kunnen realiseren, is het van belang dat alle ketenpartners bijdragen aan het in stand houden van een succesvol netwerk dat bijdraagt aan duurzame plaatsing op de arbeidsmarkt¹⁹.

5.5 Initiatieven gericht op de jongere

Het organiseren van nascholing voor leerlingen die uitstromen uit het PrO en VSO

Leerlingen die uit het PrO en het VSO naar werk uitstromen hebben belang bij een gestructureerde nazorg. De school is voor deze jongeren het meest vertrouwd, echter de meeste jongeren nemen geen contact op met de school als het misgaat. Om vanuit de school toch het contact met de jongere nog enigszins vast te houden zou een nascholingsaanbod voor schoolverlaters uit PrO en VSO een goede optie

¹⁸ zie ook KPC groep, Eindrapport project Eijssink 'De leerling begeleid'. Nazorg in relatie tot ketenzorg, 2009.

¹⁹ De nieuwe regelgeving Wajong die per 2010 wordt ingevoerd, voorziet in samenwerking in Regionale Wajongnetwerken waarin UWV, UWV WERKbedrijf (voorheen CWI), MEE, gemeente en scholen (VSO, Praktijk- en Middelbaar beroepsonderwijs) zo nodig aangevuld met re-integratiebedrijven en werkgevers gaan samenwerken.

kunnen zijn. Een argument temeer is dat deze jongeren uit zichzelf niet de stap zullen zetten voor bij- of nascholing. Echter ook voor deze jongeren/werknemers is het van belang bij te blijven om een plek te kunnen behouden op de arbeidsmarkt.

'Wachtkamervoorziening' voor jongeren die geen plek vinden op de arbeidsmarkt

Niet alle jongeren uit het PrO en VSO zullen direct een plek kunnen verwerven op de arbeidsmarkt. Ook op het segment laaggeschoolde arbeid is de crisis van invloed. Om te voorkomen dat jongeren in de tussentijd dat ze geen arbeidsplek hebben hun vaardigheden verliezen, zou een aanbod in de vorm van werkend-leren een oplossing kunnen zijn. Een dergelijk voorstel kan passen in het strategisch actieplan voortijdig schooluitval van de Provincie Noord-Brabant.

Bijlage 1**Tabel 1. Aantal leerlingen in het Praktijkonderwijs in Brabant (1 oktober 2008)****Bron: CFI, leerlingentelling**

School	Schooljaar				
	07/08	06/07	05/06	04/05	03/04
<i>West-Brabant</i>					
Het Kwadrant - Bergen op Zoom	174	170	167	152	143
Da Vinci College - Roosendaal	234	234	237	225	219
De Zwaaiikom - Oosterhout	154	173	181	188	185
Praktijkschool Breda - Breda	273	272	272	255	239
MET Praktijkonderwijs - Waalwijk	202	207	202	208	179
<i>Oost-Brabant</i>					
Praktijkcollege Tilburg -Tilburg	232	231	234	214	201
Commanderij College, afd. Praktijkonderwijs - Gemert	85	82	87	98	82
De Rijzert - 's-Hertogenbosch	277	270	267	242	233
Pius X College, afd. Praktijkonderwijs - Bladel	152	131	136	139	132
Hooghuis lyceum, afd. Praktijkonderwijs - Oss	194	191	194	181	186
Fioretti College, afd. Praktijkonderwijs - Veghel	149	165	173	171	150
De Sprong Praktijkonderwijs - Deurne	40	31	29	23	8
Pleincollege - Eindhoven	280	265	259	258	244
Praktijkschool 't Nieuwveld - Helmond	164	163	163	187	175
Praktijkonderwijs Boxtel - Boxtel	154	160	156	149	130
Elde College, afd. Praktijkonderwijs - Schijndel	96	78	65	66	76
Totaal	2.860	2.823	2.822	2.756	2.582

Tabel 2. Aantal leerlingen in het Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO in Brabant, 1 oktober 2008)**Bron: CFI leerlingentelling.**

Schooljaar					
School	07/08	06/07	05/06	04/05	03/04
<i>Cluster 1 (visueel beperkten)</i>					
Sensis onderwijs vo - Grave	164	160	144	142	136
<i>Subtotaal cluster 1</i>	<i>164</i>	<i>160</i>	<i>144</i>	<i>142</i>	<i>136</i>
<i>Cluster 2 (auditief beperkten)</i>					
Inst. voor Doven, Mariëllaschool - Vught	34	41	41	54	53
Inst. voor Doven, Compas (St. Michielsgestel)	64	53	44	24	26
De Taalbrug (De Beemden) Eindhoven	133	123	126	107	105
De Taalbrug (Ekkersbeek) Eindhoven	175	161	117	107	108
<i>Subtotaal cluster 2</i>	<i>406</i>	<i>378</i>	<i>328</i>	<i>292</i>	<i>292</i>
<i>Cluster 3</i>					
De Kameleon - Roosendaal	145	134	119	116	102
RK Mytylschool - Roosendaal	25	22	28	30	27
Mytylschool De Schalm - Breda	120	103	98	88	80
Liduinashoel - Breda	296	284	256	242	240
De Bodde - Tilburg	209	214	199	195	178
Mytylschool Tilburg - Tilburg	146	141	134	136	130
De Boschkens SG De Keijzer - Goirle	143	90	58	30	39
H. Broerenschool - Rosmalen/Den Bosch	316	282	271	308	264
Klimopschool - 's-Hertogenbosch	94	95	96	96	89
Mytylschool Gabriël - 's-Hertogenbosch	91	98	83	86	79
Bernadetteschool - Oss	68	72	72	60	61
Franciscusschool - Veghel	67	63	56	54	44
De Grootte Aard - Eersel	77	69	68	64	64
Willem Alexanderschool - Veldhoven	128	130	137	148	124
Mgr. Bekkersschool - Eindhoven	102	92	90	84	76
Anton van Dykschool - Helmond	125	116	109	99	87
Mytylschool Eindhoven	88	81	87	72	75
Berkenschutse - Heeze	231	234	228	200	202
Emiliusschool - Son	97	97	86	78	79
<i>Subtotaal cluster 3</i>	<i>2.568</i>	<i>2.417</i>	<i>2.275</i>	<i>2.186</i>	<i>2.040</i>
<i>Cluster 4</i>					
Berkenhof-/Koperakkercollege Breda/B.o.Z.	440	378	299	198	177
Internaatschool Lievenshove - Oosterhout	250	259	264	197	206
De Burcht - Tilburg	92	75	71	60	54
PI school De Hondenberg - Oisterwijk	64	69	62	46	46
De Rietlanden - 's-Hertogenbosch	201	188	164	97	110
De Zwengel - Vught	98	86	77	87	80
Michaëlschool - Boxtel	332	314	300	261	277
De Sonnewijser - Oss	120	120	123	109	126
De Hilt - Helmond	71	71	63	61	102
De Korenaar - Eindhoven	610	514	427	357	290
<i>Subtotaal cluster 4</i>	<i>2.278</i>	<i>2.074</i>	<i>1.850</i>	<i>1.473</i>	<i>1.468</i>
<i>Totaal VSO in Brabant</i>	<i>5.416</i>	<i>5.029</i>	<i>4.597</i>	<i>4.093</i>	<i>3.936</i>

Bijlage 2

Organisaties met taken bij de overgang van school naar werk van jongeren met een beperking

- *MEE*
MEE-organisaties hebben als taak het geven van informatie, advies en ondersteuning voor mensen met een handicap, functiebeperking of chronische ziekte. Dit op alle terreinen van het dagelijkse leven waaronder wonen, zorg, onderwijs en participatie.
Op regionaal niveau zijn MEE-consulenten vaak betrokken bij het door Praktijk- en VSO-scholen geïnitieerd overleg over leerlingen.
- *UWV*
Het UWV is verantwoordelijk voor de ondersteuning bij het verkrijgen van arbeid van jongeren met een beperking tot 18 jaar en van jongeren met beperkingen vanaf 18 jaar met een Wajonguitkering. De bevoegdheden van scholen en UWV vloeien in elkaar over om te bewerkstelligen dat de jongeren aansluitend kunnen werken of maatschappelijk actief zijn.
Tijdens de schoolse periode is de school verantwoordelijk voor acties gericht op het mogelijk maken van de stap naar werk; na de schoolse periode is het UWV verantwoordelijk voor het bieden van ondersteuning naar werk: financieren van trajecten en/of verstrekken van voorzieningen.
Schooltaken zijn het bieden van onderwijs gericht op deelname aan werk en het bieden van stage t.b.v. werkervaring.
UWV taken zijn:
 - Het beoordelen van het recht op een Wajong-uitkering (de beoordeling van de Wajong vindt plaats op 17,5-jarige leeftijd).
 - Het re-integreren van Wajongers.
 - Het re-integreren van 16- en 17 jarige jonggehandicapte schoolverlaters en het toekennen van voorzieningen zoals een jobcoach, Praktijkonderwijsplaatsing, trajectfinanciering re-integratie. Het UWV moet dan een uitspraak doen over functionele beperkingen van de jongeren.
 - Praktijkonderwijsprofessionele verklaring no-risk polis en loondispensatie voor jongeren met een Wajong.
 - Het voeren van de regie op regionale netwerken rond jongeren met een arbeidshandicap, met een focus op 16- en 17-jarige jongeren met een arbeidshandicap (potentiële Wajongers).
- *CIZ (Centrum voor Indicatiestelling)*
Het CIZ beoordeelt de indicatie voor 'AWBZ-zorg' voor de functies: persoonlijke verzorging, verpleging, ondersteunende begeleiding, activerende begeleiding, behandeling en verblijf.
- *CWI/UWV Werkbedrijf*
Het CWI/UWV werkbedrijf heeft als taken:
 - Het bemiddelen naar werk.
 - Het beoordelen van het recht op WW of bijstand.
 - Het indiceren voor de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW).

- *SW-bedrijven*
SW-bedrijven bieden werk binnen de sociale werkvoorziening, detachering bij een werkgever of bieden ondersteuning bij begeleid werken (bij een reguliere werkgever).
- *Gemeenten* hebben de volgende taken t.a.v. jongeren met een beperking:
 - Het uitvoeren van de Wet Werk en Bijstand. Veel jongeren met een arbeidshandicap doen een beroep op de Wet Werk en Bijstand.
 - Het vaststellen en uitvoeren van het SW-beleid. Vanuit deze taak is de gemeente verantwoordelijk voor de SW-bedrijven (en voor het beheer over de wachtlijsten van de SW).
 - Het registreren van voortijdige schoolverlaters tot 23 jaar en het zorgdragen voor een passend traject (onderwijs, baan of combinatie) om alsnog een sterkwalificatie te kunnen halen.
 - Het bieden van gesubsidieerde arbeid en werkervaringsplaatsen onder meer voor jongeren op de wachtlijst voor de WSW of Wajongers die niet direct in een traject kunnen bij het UWV.
 - Het beoordelen van de indicatie voor de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO).
- *Jongerenloketten*
In diverse (grotere) gemeenten zijn er vanuit de samenwerking van gemeente, CWI en RMC (Regionaal Meld- en Coördinatiepunt) Jongerenloketten waarbij jongeren zonder werk zich kunnen melden voor een traject.
- *Arbeidstrainingscentra*
Arbeidstrainingscentra richten zich op het aanleren van op arbeid gerichte handelingen, het opdoen van werkervaring op een leerwerkplek in een gesimuleerde bedrijfsmatige setting en coaching. Vaak zijn arbeidstrainingscentra opgezet door Praktijk- en of VSO-scholen in samenwerking met bijvoorbeeld een SW-organisatie.
- *Re-integratiebedrijven*
Re-integratiebedrijven richten zich op het begeleiden naar werk en het bieden van ondersteuning bij begeleid werken. De dienstverlening van een re-integratiebedrijf wordt ingekocht door het UWV.
- *Jobcoachorganisaties*
Jobcoachorganisaties en organisaties voor begeleid werken, bieden ondersteuning bij Begeleid Werken in de reguliere arbeidssituatie. Het UWV indiceert voor een jobcoach.

Bijlage 3

Aanknopingspunten in Subsidieprogramma's en nieuwe Wajongwetgeving

1. *Subsidieprogramma's*

Onder meer via subsidieprogramma's stimuleert de landelijke overheid zowel ten aanzien het VSO als het PrO de gerichtheid op werk en netwerkvorming.

- Voor het VSO was er in de periode 2000-2006 het Programma 'VSO werkt' waarin veel ervaring is opgebouwd op het terrein van arbeidskundigheidsonderzoek, het opstellen van een participatieplan, het uitbreiden van netwerken rond de school, het inrichten van leerling-werkplaatsen in directe samenwerking met branches en bedrijven.
- Vanaf 2003 is met extra financiële ondersteuning vanuit OCW de kennisbank LIESA (Landelijk Informatie- En Steunpunt Arbeidstoeleiding voor het speciaal onderwijs) opgezet door het Katholiek Pedagogisch Centrum (de KPC groep). De hierin verzamelde good practices en de ESF projecten 'Werknemer in Opleiding' bieden het VSO ondersteuning bij de verdere visieontwikkeling rond arbeidstoeleiding.
- Scholen in het PrO kregen in 2005-2006 subsidie om in netwerken de samenwerking met arbeidsmarktinstaties te versterken.
- In het Project 'Werknemer in Opleiding' (ESF Programma 2007-2013) staat de arbeidstoeleiding van leerlingen van het PrO en het VSO onderwijs centraal. Het ESF programma volgt op de ESF Projecten: 'PrO werkt door' en 'VSO werkt!'.

In de 'Visie arbeidstoeleiding Praktijkonderwijs' van de Vereniging Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs (mei 2008) wordt 'Werknemer in opleiding' als platform benoemd om een gezamenlijke visie te ontwikkelen van het VSO en PrO op arbeidstoeleiding en de wijze waarop daaraan vorm kan worden gegeven.

Centraal in deze visie staat netwerkontwikkeling met organisaties in de omgeving van de jongere, met organisaties voor gehandicapten en met intermediaire instellingen op het gebied van arbeid (UWV, CWI) en onderwijs (collega-onderwijsorganisaties, VMBO en MBO).

De vereniging Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs is al geruime tijd actief met het ondersteunen van praktijkscholen bij de uitvoering van activiteiten gericht op de toeleiding naar de arbeidsmarkt.

- Work@work en Work@work+ in het kader van de regeling "Doorontwikkeling Praktijkonderwijs 2005-2006, omvat onder meer een aanvullende bekostiging voor scholen om verder vorm te geven aan een systeem van toeleiding naar arbeid in samenwerking met arbeidsmarktinstaties gericht op een betere arbeidsintegratie van de schoolverlaters van het Praktijkonderwijs.
- 'Leren en werken'. Om de ontwikkeling en uitvoering van Leren en Werken in het PrO verder te ondersteunen is in schooljaar 2007-2008 het Project 'Duale trajecten in het Praktijkonderwijs' uitgevoerd in opdracht van het bestuur van de Vereniging Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs (LWV).
- Uitstroommonitor: het Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs heeft een uitstroommonitor die door alle praktijkscholen dient te worden ingevuld.

2. *Toekomstige regelgeving Wajong*

Het kabinet heeft met de notitie 'Vergroting participatie jongeren met een beperking' in mei 2008 een aantal voorstellen gedaan om het beroep op Wajong in te perken.

Het aanpakken van de regeling is echter niet voldoende om het onderliggende probleem, nl. de beperkte toegankelijkheid van de arbeidsmarkt voor de jongeren die we nu nog (potentieel) Wajonggerechtigd noemen, op te lossen. Want met welk stempel ook, het blijven mensen die moeite hebben met het krijgen en houden van werk. Alle partijen die daartoe mogelijkheden hebben, zijn nodig om ervoor te zorgen dat deze groep niet voor het overgrote deel blijvend afgeschreven wordt.

Kabinetsvoorstellen op hoofdlijnen

Het kabinet doet een aantal voorstellen die voor de nieuwe instroom in de Wajong per 2010 van toepassing worden. Voor degenen die nu al een Wajong-uitkering hebben, verandert er dus niets.

De nieuwe voorstellen gaan er van uit dat ook voor mensen met een Wajong-uitkering participatie door werk voorop moet staan, net als voor andere groepen uitkeringsgerechtigden.

Het kabinet wil in de Wajongregeling onderscheid maken tussen de groep jongeren die duurzaam geen enkel perspectief op werk heeft en de groep waarvan dat op 18-jarige leeftijd nog niet is te zeggen. Voor die laatste groep, die dus mogelijk wèl werk zal kunnen vinden, komt de 'Werkregeling jonggehandicapten.' Overigens mogen daar ook jongeren uit de eerste groep gebruik van maken, als ze dat willen.

Werkregeling jonggehandicapten

De werkregeling jonggehandicapten houdt in dat jongeren met een handicap in principe recht hebben op re-integratieondersteuning zonder eerst een uitkering aan te vragen. Dit laatste is nu wel het geval.

De werkregeling kent een sluitende aanpak: Wajongers krijgen eerst een werkaanbod op basis van een 'participatieplan'. Dit beschrijft hun mogelijkheden en beperkingen. De inkomensondersteuning is gerelateerd aan de bereidheid om te werken en mee te werken aan de re-integratie en daarmee activerend om te werken. Er komt een aangepaste inkomensregeling voor Wajongers die op school zitten: een studietoelage van 25% van het Wettelijk Minimum Loon omdat een jongere met een beperking minder kan verdienen naast zijn studie.

De eerste beoordeling voor Wajong zal plaatsvinden op 18 jaar; een herbeoordeling op 27 jaar. Als een jongere na zijn 18^e gehandicapt raakt of ziek wordt, zal een periode van zeven jaar tussen eerste en tweede beoordeling gaan gelden.

Maatregelen gericht op werkgevers

Het kabinet wil dat het voor werkgevers gemakkelijker wordt om stage- en werkplekken voor Wajongers open te stellen. Het UWV heeft inmiddels al een site voor het bijeenbrengen van vraag en aanbod in het leven geroepen: www.wajongwerkt.nl. Hier kunnen werkgevers alle voordelen van het in dienst nemen van een Wajonger vinden, kunnen vacatures worden gemeld en kunnen Wajongers hun CV achterlaten. De sitebeheerders zorgen voor matching. Werkgevers zullen ook beter ondersteund worden bij de administratieve afwikkeling van bijv. aanvragen voor werkplekaanpassing en ziekmeldingen. Het UWV richt hiervoor het Servicepunt Wajong in.

Maatregelen voor Wajongers

Voor Wajongers zelf wil het kabinet dat er naast de huidige mogelijkheid tot proefplaatsingen (drie maanden) ook de mogelijkheid van participatieplaatsen (zes maanden) komt. De huidige berekening van het inkomen van een Wajongere bij werk is nogal ingewikkeld. Het kabinet wil de financiële prikkel om werk te aanvaarden vergroten door de regeling loonaanvulling bij werk te versoepelen. Ten slotte worden de mogelijkheden om als zelfstandige te kunnen starten verruimd.

Maatregelen gericht op overgang van school naar werk

Er moet meer maatwerk komen om jongeren met een beperking op school beter voor te bereiden op de arbeidsmarkt. Scholen moeten voor de jongeren op 12/13-jarige leeftijd het beginniveau vaststellen en het vermoedelijke perspectief. Vervolgens wordt op 14/15-jarige leeftijd het ontwikkelingsperspectief vastgesteld. In dat perspectief wordt een verband gelegd tussen de mogelijkheden van de jongere en de situatie op de regionale arbeidsmarkt. Aan het eind van het voortgezet onderwijs wordt vastgelegd welke vaardigheden de jongere heeft en welke ontwikkelmogelijkheden er nog zijn.

Jongeren die geen reguliere startkwalificatie kunnen halen, moeten zich kunnen voorbereiden op de arbeidsmarkt. Middelen daarbij zijn:

- Transitie: planmatig aanpakken van de voorbereiding en overstap van de jongere naar een baan.
- Stages: oriënterend, passend bij waarschijnlijk toekomstig werk van de Wajongere.
- Regionale Wajongnetwerken (zie onderstaand) moeten zich richten op:
 - Het individueel transitieplan (overgang van school naar werk).
 - Het versterken van de eigen kracht van de jongere (empowerment): rechten en plichten, financiële vooruitgang bij werken, kans op duurzaam werk en samenhang met andere levensterreinen.

Het kabinet wil dat UWV, scholen, gemeenten, CWI, MEE en scholen (voortgezet speciaal onderwijs, praktijkscholen en middelbaar beroepsonderwijs), zo nodig aangevuld met re-integratiebedrijven en werkgevers, gaan samenwerken in regionale netwerken. Dit netwerk bespreekt alle leerlingen die toe zijn aan werk, met het doel de overstap van school naar werk zo vloeiend mogelijk te laten verlopen. Het kabinet zal ook andere vormen van regionale samenwerking ondersteunen.

Het moet voor scholen mogelijk worden om al in het laatste schooljaar een jobcoach in te zetten voor de laatste stage/werkervaringsplaats tijdens de schooltijd.

In 2011 wordt het zg. 'passend onderwijs' ingevoerd. Daarin wordt het onderwijs aangepast aan jongeren die extra zorg nodig hebben. Nu zien we echter al dat veel Wajongers, m.n. die met verstandelijke beperkingen, geen startkwalificatie kunnen halen. Het kabinet wil daarom stimuleren dat er ESF-middelen worden ingezet voor het stimuleren van doorstroom naar vervol- en beroepsopleidingen en voor uitstroom naar een reguliere of beschermde werkplek. Het kabinet wil ook onderzoeken hoe werk-leerarrangementen kunnen worden opgezet voor jongeren tussen 16 en 18 jaar die het best in de praktijk leren.

Experimentenregeling UWV voor vergroten van de participatie van jongeren met een beperking

UWV start in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken met de uitvoering van de experimentenregeling. Deze regeling, de opvolger van de zogenoemde Verburggelden, is bedoeld om de participatie van jongeren met beperkingen te vergroten.

Bedrijven en instellingen kunnen bij UWV een aanvraag indienen om gedurende een jaar een bijdrage uit de experimentenregeling (DOC, 78 Kb) te ontvangen. Deze bijdrage is bedoeld om experimenten in de vorm van projecten te steunen. Deze projecten moeten erop gericht zijn de participatie te vergroten van jongeren tot 27 jaar waarbij de beperkingen op jeugdige leeftijd zijn ontstaan. Dit kan voor deze jongeren een belemmering zijn om maatschappelijk te participeren.

Het ministerie start de experimentenregeling zodat projecten ontstaan die de regionale samenwerking verbeteren tussen UWV en respectievelijk zorg- en onderwijsinstellingen en werkgevers. Ook kan een bijdrage aangevraagd worden voor vernieuwende methodieken of projecten die gericht zijn op het verbreden van de kennis en deskundigheid op de werkgebieden van jongeren met beperkingen.

Bedrijven of instellingen die een bijdrage uit de experimentenregeling willen ontvangen kunnen bij UWV een aanvraag indienen. Dit moet bestaan uit een projectplan met resultaatsdoelstellingen en een onderbouwde begroting. UWV beoordeelt vervolgens of het project voldoet aan de doelstellingen van de experimentenregeling van het ministerie van Sociale Zaken. Er zijn twee momenten waarop een aanvraag voor de experimentenregeling ingediend kan worden. Voor het jaar 2009 dient de aanvraag voor 28 februari 2009 ingediend te worden. Vanwege de korte aanvraagtermijn kan worden volstaan met een beperkt projectvoorstel. Aanvragen voor een bijdrage voor het kalenderjaar 2010 moeten worden gedaan vóór 30 november 2009.

Tijdelijke subsidieregeling stagejobcoach

Daarnaast heeft het ministerie op 15 december 2008 de tijdelijke subsidieregeling stagejobcoach afgekondigd. Deze regeling gaat over de mogelijkheid om een jobcoach in te zetten tijdens de schoolse fase door scholen voor praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs, cluster 3 en cluster 4 scholen). De regeling geldt voor de schooljaren 2009/2010 en 2010/2011 en wordt uitgevoerd door het UWV. Het budget bedraagt € 4 miljoen. Per school kunnen maximaal 20 leerlingen worden aangemeld. De eerste aanmeldingen door scholen kunnen worden gedaan vanaf 15 mei 2009. De huidige UWV jobcoachregeling is van toepassing voor zover de regeling niet afwijkt. De scholen kunnen maximaal € 6200 per leerling aanvragen. De aanvragen gelden voor het schooljaar dat in augustus/september 2009 gaat starten.

Bijlage 4**Praktijkscholen en VSO-scholen in Noord-Brabant****Bureau Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs**

T.a.v. Ellen van der Made

Postbus 90900

5000 GA Tilburg

06 – 517 40 118

Praktijkscholen**Regio 11a: West-Brabant****1. Da Vinci College**Adres: Norbartlaan 38
4702 AX Roosendaal

Tel. (0165) 53 58 06

Fax (0165) 54 68 35

Contactpersoon: De heer Boons, afdelingsdirecteur Praktijkonderwijs

Email: lm.boons@davincicollege.nl**2. De Zwaaiikom**Adres: Nassaustraart 10
4902 NA Oosterhout

Tel. (0162) 42 28 27

Fax (0162) 43 67 66

Contactpersoon: De heer Van de Velden, directeur
De heer J. Berends, stagecoördinator**3. Het Kwadrant**Adres: Oberonstraat 2 Postbus 125
4624 VM Bergen op Zoom 4600 AC Bergen op Zoom

Tel. (0164) 21 01 99

Fax (0164) 21 01 98

Contactpersoon: De heer De Laater, directeur
Mevrouw R. Witvoet, stagecoördinator**4. MET Praktijkonderwijs Waalwijk**Adres: Koetshuislaan 1 Postbus 88
5146 BA Waalwijk 5140 AB Waalwijk

Tel. (0416) 33 34 16

Fax (0416) 33 15 34

Website www.met-pro.nl

Contactpersoon: De heer F. de Wolff, directeur

Email: info@met-pro.nl

5. Praktijkschool Breda

Adres: Baronielaan 14
4818 RA Breda

Tel.: (076) 522 60 30

Fax: (076) 521 22 20

Contactpersoon: De heer J.A.J. Badura, vestigingsdirecteur
De heer H. Jansen, stagecoördinator
Mevr. A. Herwijn, stagebegeleider/afdelingsleider bovenbouw

Email: info@praktijkschoolbreda.nl; a.herwijn@rocwb.nl

Regio 11b: Oost-Brabant**1. Commanderie College, Afdeling Praktijkonderwijs**

Adres: Pater v.d. Elsenstraat 1 Postbus 58
5421 HZ Gemert 5420 AB Gemert

Tel. (0492) 36 23 13

Fax (0492) 36 23 19

Contactpersoon: Mevr. B. v.d. Mortel

Email: pro@commandercollege.nl

2. De Poort

Adres: Poirtersstraat 3
5025 TA Tilburg

Tel.: (013) 463 22 96

Fax: (013) 468 05 32

Contactpersoon: De heer Theo van Gils

Email: post@poorttilburg.nl

3. De Rijzert School voor Praktijkonderwijs

Adres: Hedikhuizerweg 3
5222 BC 's-Hertogenbosch

Tel. (073) 621 76 23

Fax (073) 621 41 80

Contactpersoon: De heer H. Poels, directeur

Email: administratie@rijzert.nl

4. Fioretti College, Afd. Praktijkonderwijs

Adres: Witte de Withstraat 24a
5463 ET Veghel

Tel.: (0413) 36 33 32

Fax: (0413) 31 02 17

Contactpersoon: De heer T.A.G.M. de Groot

Email: info.w@fioretticollege.nl

5. Hooghuis Lyceum (Afd. Praktijkonderwijs) locatie De Singel

Adres: Kap. Nausstraat 2
5348 TH Oss
Tel. (0412) 62 54 15
Fax (0412) 62 76 75
Locatiedirecteur: De heer H. Terpstra
Email: infosingel@hooghuislyceum.nl

6. Instelling Voortgezet Onderwijs

Adres: Kruisstraat 28 Postbus 19
5751 BJ Deurne 5750 AA Deurne
Tel.: (0493) 56 06 00
Fax: (0493) 56 06 11
Contactpersoon: De heer P. Martens, directeur
Email: desprong@ivodeurne.nl

7. Pius X College, afd. Praktijkonderwijs

Adres: Burg. Gossensstraat 48
5531 HE Bladel
Tel. (0497) 38 21 28
Fax (0497) 38 71 32
Website www.piusx-college.nl
Directeur: De heer H. Backx
Contactpersoon: De heer M. Bröcheler
Email: info@piusx-college.nl

8. Pleincollege Praktijkschool Eindhoven

Adres: Amundsenlaan 6
5623 PV Eindhoven
Tel. (040) 245 07 78
Fax (040) 246 50 27
Directeur: De heer J. Cornelissen
Contactpersoon: De heer H. van der Broek, coördinator Arbeidstrainingcentrum
Email: j.cornelissen@praktijkschool.sghetplein.nl

9. Praktijkonderwijs 't Nieuwveld

Adres: Generaal Snijdersstraat 51
5703 GR Helmond
Tel.: (0492) 50 53 60
Fax: (0492) 50 53 61
Contactpersoon: De heer R. Pinter
Mevrouw M. Verhees, stagecoördinator
Email: info@praktijkschoolhelmond.nl

10. Praktijkonderwijs Boxtel

Adres: Baanderherenweg 2 Postbus 141
5282 RJ Boxtel 5280 AC Boxtel

Tel. (0411) 67 69 24

Fax (0411) 38 71 32

Contactpersoon: De heer F. Vermeer, directeur

Email: fvermeer@proboxtel.nl

11. Elde College, afd. Praktijkonderwijs

Adres: Putsteeg 2a
5481 XT Schijndel

Tel.: (073) 543 35 33

Fax: (073) 543 35 95

Contactpersoon: De heer J. Kloks, directeur

Email: j.kloks@eldecollege.nl

**Netwerk Praktijkonderwijs Noordoost-Noord-Brabant (NPO)
(Praktijkonderwijs Veghel, 's-Hertogenbosch, Schijndel, Oss, Boxtel)**

Contactpersoon: De heer H. Terpstra, voorzitter NPO

Hooghuis Lyceum (Afd. Praktijkonderwijs)

Kap. Nausstraat 2

5348 TH Oss

0412-625 415

j.terpstra@hooghuislyceum.nl

VSO-scholen cluster 3 en cluster 4

REC 3

West-Brabant

Rijnauwenstraat 201

4834 LD Breda

076 – 561 18 60

REC-Coördinator: De heer J. van der Horst

Ambtelijk secretaris: Mevrouw D. van den Bogaard

Website: www.recwestbrabant.nl

Email: jvdhorst@olsbreda.nl

Commissie voor Indicietelling (CvI) Midden-Brabant

Postbus 5022

5004 EA Tilburg

013 – 539 89 40

Ambtelijk secretaris: De heer J. van den Muijsenberg

Email: cvi@recmiddenbrabant.nl

REC 3-22

West-Brabant

(Bergen op Zoom, Breda, Drimmelen, Etten-Leur, Geertruidenberg, Gilze en Rijen, Halderberge, Moerdijk, Oosterhout, Roosendaal, Rucphen, Steenbergen, Tholen, Woensdrecht en Zundert)

1. Liduinaschool (ZML)

Adres: Landheining 6-8 Postbus 9412
4817 DM Breda 4801 LK Breda

Tel. (076) 522 65 70

Directeur: De heer P. Hotterbeekx

Contactpersoon: Mevrouw C. Notenboom, coördinator ambulante begeleiding

De heer H. van Dijk, Coördinator VSO-onderwijs

De heer R. van Kaam, adjunct directeur VSO

Website: www.liduinasthoolbreda.nl

Email: c.notenboom@liduinasthoolbreda.nl; r.vkaam@liduinasthoolbreda.nl

2. Mytyschool De Schalm

Adres: Brabantlaan 3
4817 JW Breda

Tel. (076) 522 32 22

Directeur: De heer T. Metselaar

Directeur VSO: Mevr. L. van Hassel

Contactpersoon: De heer E. Rijpert, adjunct directeur (tot medio 2009)

Website: www.mytylschooldeschalm.nl
 Email: Emile.rijpert@inos.nl; Laura.vanhassel@inos.nl

3. **De Kameleon (ZML)**

Adres: Gerard ter Borchstraat 51
 4703 NL Roosendaal
 Tel. (0165) 570 950
 Directeur: De heer J. de Hoon
 Contactpersoon: Mevrouw A. Peltenburg
 Mevrouw J. Baartmans, coördinator ambulante begeleiding
 Website: www.dekameleon.info
 Email: a.peltenburg@dekameleon.info

REC 3

Midden-Brabant

(Aalburg, Alphen, Baarle-Nassau, Berkel-Enschot, Chaam, Dies-
 sen, Dongen, Galder, Goirle, 's-Gravenmoer, Hilvarenbeek,
 Hooge Mierde, Kaatsheuvel, Lage Mierde, Loon op Zand, Moer-
 gestel, Oisterwijk, Reusel, Riel, Sprang-Capelle, Strijbeek, Til-
 burg, Udenhout, Waalwijk, Waspik)

1. **De Bodde (Afd. VSO en ASS)**

Adres: Karel Boddenweg 2
 5044 EL Tilburg
 Tel.: (013) 467 13 63
 Fax: (013) 468 06 05
 Directeur: Mevrouw A. Hulshoff
 Contactpersoon: De heer A.A.T. Blok, adjunct directeur
 Email: info@zmlmidden-brabant.nl

2. **Mytylschool**

Adres: Professor Stoltehof 1
 5022 KE Tilburg
 Tel.: (013) 539 88 50
 Fax: (013) 539 88 51
 Directeur: De heer A.G.J.H. Lebbink
 Contactpersoon: De heer A.A.M. Thönissen, adjunct directeur
 De heer B.C.J.B. Waijers, adjunct directeur
 Email: mt@mytylschool.tilburg.nl

3. **PI School Hondsborg**

Adres: Hondsborg 5
 5062 JT Oisterwijk
 Tel.: (013) 528 51 59
 Postbus 350
 5060 AJ Oisterwijk

Fax: (013) 528 28 82
Directeur: Mevrouw E. Moonen
Email: pi.school@salthoonderwijs.koraalgroep.nl

4. De Burcht

Adres: Vogelenzang 5
5022 JZ Tilburg
Tel.: (013) 536 66 20
Fax: (013) 543 71 98
Directeur: De heer S. Maas
Meerschoolsdirecteur VSO De Burcht en SO De Pannehoeve:
De heer J. Castelein
Email: j.castelein@zmoktilburg.nl
Email: admin@vsodeburcht.nl

REC 3-18

Zuidoost-Brabant

(Asten, Bergeijk, Best, Bladel, Boekel, Cranendonck, Deurne, Eersel, Eindhoven, Geldrop, Gemert-Bakel, Heeze-Leende, Helmond, Laarbeek, Mierlo, Oirschot, Someren, Son en Breugel, Valkenswaard, Veldhoven, Waalre, Nuenen, Gerwen en Nederwetten)

Coördinatie en secretariaat
Odysseuslaan 2
5631 JM Eindhoven
040 – 296 87 87
Contactpersoon: M. van Wezel
Email: m.van.wezel@rec3-18.nl

Secretariaat Commissie voor Indicatiestelling (CVI)
Odysseuslaan 2
5631 JM Eindhoven
040 – 296 87 87
Email: m.van.wezel@rec3-18.nl

1. De Groote Aard (SO/VSO, ZML en MG)

Adres: Mortel 1
5521 TP Eersel
Tel.: (0497) 513 291
Email: info@grooteaard.nl

2. Prins Willem Alexanderschool (SO/VSO, ZML en MG)

Adres: Blaarthemseweg 83
5502 JT Veldhoven
Tel.: (040) 253 43 00
Email: pwaveldhoven@hetnet.nl

**3. Mgr. Bekkersschool (SO/VSO, ZML en MG)/
Stichting Speciaal Onderwijs Eindhoven**

Adres: Jacob Oppenheimstraat 1
5652 HG Eindhoven
Tel.: (040) 251 58 59
Contactpersoon: De heer H. Smeets, directeur
Email: h.smeets@mbseindhoven.nl
Contactpersoon: De heer K. van Sambeek, stagecoördinator
Email: k.v.sambeek@mbseindhoven.nl
Website: www.ssoe.nl
Email: administratie@mbseindhoven.nl

4. Antoon van Dijkschool (SO/VSO, ZML en MG)

Adres: Deurneseweg 15
5709 AH Helmond
Tel.: (0492) 516 335
Email: administratie@antoonvandijkschool.nl

5. Mytylschool Eindhoven (LG/MG)

Adres: Toledolaan 4
5629 CC Eindhoven
Tel.: (040) 241 81 81
Email: administratie@mytylschooleindhoven.nl

6. Emiliusschool MG

Adres: Nieuwstraat 72
5691 AE Son
Tel.: (0499) 494 242
Contactpersoon: Mevrouw H. Verhagen
Website: www.emiliusschool.nl
Email: administratie@emiliusschool.nl

7. De Berkenschutse (LZK, ZML en MG)

Adres: Sterkselseweg 65
5591 VE Heeze
Tel.: (040) 227 93 00
Email: secretariaat@berkenschutse.nl

REC Balein**Noordoost-Brabant**

(Bernheze, Boxtel, Haaren, Heusden, Landerd, Lith, Maasdonk, Maasdriel, Oss, Schijndel, 's-Hertogenbosch, Sint-Michielsgestel, Sint-Oedenrode, Uden, Veghel, Vught, Zaltbommel)

Secretariaat:

Postbus 22
5240 BD Rosmalen
info@balein.nl

1. Bernadetteschool
Adres: Ruwaardstraat 15
5342 AH Oss
Tel.: (0412) 623 512
Directeur: Mevrouw T. Hüting
Directeur a.i.: Mevrouw E. Leussink
De heer P. Verbraak, teamleider VSO a.i.
Website: www.bernadetteschool.net
Email: info@bernadetteschool.net

2. Franciscusschool
Adres: Groen van Prinstererlaan 11
5463 CK Veghel
Tel.: (0413) 363 162
Directeur: De heer R. van Son
Mevrouw L. Schepers, adjunct directeur
Website: www.franciscusschool.com
Email: admin@franciscusschool.com

3. Klimopschool
Adres: Heerendonkiaan 4
5223 XB 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 612 52 24
Directeur: De heer A.P.C. Gertsen
Website: www.klimopschool-denbosch.nl
Email: directie@klimopschooldenbosch.nl

Dependance: De Speelman
Adres: De Tijvert 7
5282 RL Boxtel
Tel.: (0411) 689 356

4. Herman Broerenschool

Adres: Waterleidingstraat 2 Postbus 22
 5244 PE Rosmalen 5240 BD Rosmalen
 Tel.: (073) 521 27 52
 Directeur: Mevrouw A.M.H. Pennings
 Contactpersoon: De heer G. van Oers, coördinator arbeidstoeleiding
 Email: g.voers@hermanbroerenschool.nl
 Website: www.hermanbroerenschool.nl

Dependance: De Graafse Wijk

Adres: Lucas van Leijdenstraat 31
 5213 BB 's-Hertogenbosch
 Tel.: (073) 613 90 80

Dependance: De Molenhoek

Adres: Sportlaan 51
 5242 CP Rosmalen
 Tel.: (073) 503 09 39

5. Mytylschool Gabriël

Adres: Klokkenlaan 2
 5231 BA 's-Hertogenbosch
 Tel: 073-6417465.
 Fax: 073-6441668.
 Directeur: De heer A.J. Randewijk
 E-mail: info@mytylschool-gabriel.nl

Samenwerkingsverband:**Stichting ZML Noordoost Brabant**

Postbus 22
 5240 BD Rosmalen

REC 4 Meander West-Brabant (en Zeeland)**College van Bestuur (nieuw adres per 20-08-08)**

dhr. drs. R.S. Hofkes
 Bestuursbureau Het Driespan
 Hof van den Houte 91-93
 4873 AZ Etten-Leur
 Tel.: (076) 502 59 90
 Fax: (076) 502 59 99
 Email: info@stichtingdriespan.nl

Centrale Directie (nieuw adres per 20-08-08)

Hof van den Houte 91-93

4873 AZ Etten-Leur

Tel.: (076) 503 92 10

Fax: (076) 502 59 99

Email: centraledirectie@stichtingdriespan.nl

REC 4 Meander (kamer Zeeland)

Deestraat 3

4458 AJ 's-Heer Arendskerke

0113 - 56 56 05

Info: avanderwalrec4@zeelandnet.nl

1. Het Berkenhofcollege – Galderseweg (VSO)

Adres: Galderseweg 87

4836 AD Breda

Tel.: (076) 565 84 55

Fax: (076) 565 98 65

Locatiemanager: De heer M. Roozen

Website: www.berkenhofcollege.nl

Email: galderseweg@deberkenhof.org

2. Het Berkenhofcollege – Brederostraat (VSO)

Adres: Brederostraat 35

4818 HG Breda

Tel.: (076) 523 36 36

Locatiemanager: De heer I. van Riel

Website: www.berkenhofcollege.nl

Email: brederostraat@deberkenhof.org

3. Het Berkenhofcollege – Twikkelstraat (VSO)

Adres: Twikkelstraat 61

4834 LL Breda

Tel.: (076) 523 33 75

Locatiemanager: Mevrouw A. Schoonderbeek

Website: www.berkenhofcollege.nl

Email: twikkelstraat@deberkenhof.org

4. Het Berkenhofcollege – Jacob Catssingel (VSO)

Adres: Jacob Catssingel 10

4819 HC Breda

Tel.: (076) 515 38 90

Locatiemanager: De heer H. Simonse

Website: www.berkenhofcollege.nl
Email: brederostraat@deberkenhof.org

5. Het Koperakkercollege – Guido Gezellelaan (VSO)

Adres: Guido Gezellelaan 20
4624 GM Bergen op Zoom
Tel.: (0164) 260 744
Locatiemanager: Mevrouw A. Kleinen
Email: vso@koperakker-boz.nl

6. Het Koperakkercollege – Reigerlaan (VSO)

Adres: Reigerlaan 72 Postbus 851
4661 AE Halsteren 4600 AW Bergen op Zoom
Tel.: (0164) 273 340
Locatiemanager: De heer H. Beesems
Email: vso@koperakker-boz.nl

7. School Lievenshove – Oosterhout (VSO)

Adres: Bredaseweg 140
4904 SC Oosterhout
Tel.: (0162) 453 749
Fax: (0162) 458 973
Locatiemanager: De heer Koert van der Linden
Email: administratie@schoollievenshove.nl

8. School Lievenshove - Den Hey-Acker (JJI) (VSO)

Adres: Galderseweg 7 Postbus 4737
4836 AB Breda 4803 ES Breda
Tel.: (076) 564 23 30
Fax: (076) 564 23 40
Locatiemanager: Mevrouw D. Verweij en de heer R. van Amstel
Email: vso-ginneken@dji.minjus.nl

9. Mozaïekcollege (VSO)

Adres: Charitasstraat 8
4702 ZM Roosendaal
Tel.: (0165) 547 376
Fax: (0165) 527 598
Locatiemanager: Mevrouw E. van Loon
Website: www.mozaiekcollege.nl
Email: info@mozaiekcollege.nl; administratie@lievenshove-rdaal.nl

REC 4 Midden-Brabant

Secretariaat

p/a Prof. Stoltehof 1
5022 KE Tilburg
(013) 539 89 40
Email: secretariaat@recmiddenbrabant.nl

Ambtelijk secretaris:

De heer T. van Hoek
Postbus 5022
5004 EA Tilburg
(013) 539 89 40
Email: cvi@recmiddenbrabant.nl

Coördinator externe dienstverlening:

De heer F. van Dijck
Prof. Stoltehof 1
5022 KE Tilburg
(013) 539 89 45
Email: ed@recmiddenbrabant.nl

1. De Burcht
Adres: Vogelenzang 5
5022 JZ Tilburg
Tel.: (013) 536 66 20
Fax: (013) 543 71 98
Locatiedirecteur: De heer S. Maas
Website: www.vsodeburcht.nl
Email: admin@vsodeburcht.nl

2. Scholengemeenschap De Keyzer
Adres: Dr. Keyzerlaan 23
5051 PB Goirle
Tel.: (013) 532 45 50
Fax: (013) 543 89 62
Locatiedirecteur: De heer P. van Etten
Adjunctdirecteur: Mevrouw C. Ijpelaar en de heer K. van de Ven
Website: www.sgdekeyzer.nl
Email: info@sgdekeyzer.nl

3. PI School Hondsborg

Adres: Hondsborg 5 Postbus 350
 5062 JT Oisterwijk 5060 AJ Oisterwijk
 Tel.: (013) 528 51 59
 Fax: (013) 528 28 82
 Website: www.koraalgroep.nl
 Locatiedirecteur: Mevrouw E. Moonen
 Email: pi.school@salthoonderwijs.koraalgroep.nl

REC CHIRON**Oost-Brabant**

(Asten, Bergeijk, Best, Bladel, Boekel, Boxmeer, Boxtel, Cranendonck, Deurne, Eersel, Eindhoven, Geldrop, Gemert-Bakel, Haaren, Heeze-Leende, Helmond, Heusden, Laarbeek, Landerd, Mierlo, Mill en St. Hubert, Nuenen, Gerwen, Nederwetten, Oirschot, Schijndel, 's-Hertogenbosch, Sint-Anthonis, Sint-Michielsgestel, Sint-Oedenrode, Someren, Son en Breughel, Valkenswaard, Veghel, Veldhoven, Vught, Waalre)

REC Chiron

Postbus 397
 5280 AJ Boxtel
 Voorzitter : de heer N. Papavoine
 (0411) 616 155
 Email: sophie.schalken@saltho.nl (managementondersteuning)

1. De Rietlanden

Adres: Pieter Langendijk 1 Postbus 5017
 5216 JZ 's-Hertogenbosch 5201 GA 's-Hertogenbosch
 Tel.: (073) 610 39 00
 Contactpersoon: De heer R. v.d. Meyden, adjunct-directeur
 De heer R. Eggink
 Website: www.koraalgroep.nl

2. De Zwengel

Adres: Boxtelseweg 34
 5261 NE Vught
 Tel.: (073) 684 70 60
 Fax: (073) 684 70 61
 Directeur: De heer F. van Elderen
 Locatiedirecteur: Mevrouw E. van Rosmalen
 Website: www.dezwengel.nl
 Email: zwengel@rvagroep.nl

3. De Hilt

Adres: Azalealaan 38
5701 CM Helmond
Tel.: (0492) 525 800
Website: www.de-hilt.nl
Directeur: De heer G. Rosielle
Email: g.rosielle@de-hilt.nl
Contactpersoon: Mevrouw H. Wijdeveld, coördinator algemeen en arbeidstoeleiding
Email: h.wijdeveld@de-hilt.nl

4. Michaëlschool (VSO)

Adres: Schijndelseweg 3
5283 AB Boxtel
Tel.: (0411) 652 222
Fax: (0411) 652 220
E-mail: michaelschool@salthoonderwijs.koraalgroep.nl

5. De Korenaer (VSO)

Adres: Rector Baptistlaan 21
5643 MR Eindhoven
Tel.: (040) 248 50 42
Fax: (040) 211 88 77
Locatiedirecteur: De heer R. Teeven
Email: r.teeven@vso-de-korenaer.nl
Contactpersoon: De heer D. van Steen
Email: d.vsteen@vso-de-korenaer.nl
Contactpersoon: De heer M. Pappers, coördinator (AGL) arbeidsmarktgerichte leerweg
Email: m.pappers@vso-de-korenaer.nl
Contactpersoon: De heer E. Bloem, directeur locatie autisme
Email: e.bloem@vso-de-korenaer.nl
Website: www.aloysiusstichting.nl

6. De Sonnewijser (VSO)

Adres: Gerrit van der Veenstraat 24
5348 RD Oss
Tel.: (0412) 626 300
Fax: (0412) 450 210
Directeur : De heer W. de Valk
Email: w.devalk@sonnewijser.nl
Website: www.sonnewijser.nl

Bijlage 5**Bronnenlijst**

CBS, Landelijke Jeugdmonitor. Rapportage 2e kwartaal 2008. Voorburg/Heerlen, CBS, 2008.

Landelijke Jeugdmonitor. Programmaministerie voor jeugd en gezin. Voorburg/Heerlen, CBS, 2008.

Ministerie van OCW, CFI, leerlingentellingen, oktober 2008.

CrossOver, Organisatienetwerken rond jongeren met een arbeidshandicap of beperking. Nieuwegein, Kenniscentrum CrossOver, april 2008.

CWI Arbeidsmarktprognose 2008-2013, Amsterdam, CWI, juni 2008.

KPC Groep, Eindrapport project Eijsink 'De leerling begeleid'. Nazorg in relatie tot ketenzorg. 's-Hertogenbosch, KPC Groep, januari 2009.

LVC 3, Voorlopige Monitor Resultaten Cluster 3. Landelijke Vereniging Cluster 3, 2007.

Mariën H, L. Sontag, De uitstroom van leerlingen uit het praktijkonderwijs in het schooljaar 2007-2008. (Landelijke uitstroommonitor PrO). Tilburg, IVA beleidsonderzoek en advies, december 2008.

Ministerie van SZW, Beleid in wording: wijzigingen Wajong. [www.szw.nl/Wajong-beleid in wording](http://www.szw.nl/Wajong-beleid_in_wording).

Pact Brabant, Wajong is een Chinees. Facts, figures & faces van jonggehandicapten op de Brabantse arbeidsmarkt. 's-Hertogenbosch, Pact Brabant, december 2008.

PSW, rapport Wat werkt, wat werkt beter? (MATS). 's-Hertogenbosch, januari 2006.

SER Brabant, Advies Perspectief Onderkant Arbeidsmarkt. 's-Hertogenbosch, SER Brabant, december 2006.